

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 3 1982 PRIS 15 KR

Esaias Tegner

Jan Fridegård

A I Kravchenko

A Gunnar Bergman

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Kerstin Nordfors, kassör

Christina Ericsson
Tomy Gustavsson

Gunilla Karlsson
Per-Olof Käll

Margareta Zetterström
Håkan Ågren

Kent Begler
Eva Bäckstedt

Annelie Jordahl
Anne Lidén

Siwe Raadik

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumeration: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Årsavgift 50,-

För- och Nu ägs av föreningen
med samma namn.

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

• OCH TRYCKFRIHET

• ANTIMPERIALISM

Layout i detta nummer: Inga Lill Eriksson

Innehåll

Håkan Ågren. Ledare

Jan Lindahl. Tegnér mot avfallet.

Ebbe Schön. Proletärdiktaren Fridgård.

A Gunnar Bergman. Busarnas demokrati.

Sven O Bergkvist. A Gunnar Bergman - Med röd kultursyn.

Jan Myrdal. Alexei Ilitch Kravchenko.

Lars Andrée. Mondänt språk.

Åke Bergman. Synopsis

Bokanmälningar

4
5
24
29
33
34
47
54
60

Omslag: Alexei Ilitch Kravchenko. Porträtt av en dotter. Träsnitt.
Baksida: G. Sjörm "Elefantens gång". Träsnitt.

Ledare

När ABF i år firade sitt 70-årsjubileum på Brunnsvik folkhögskola sa förbundets ordförande Bengt Göransson att arbetarrörelsen nu åter måste ta upp kampen för de gamla folkbildningsidealerna. Och att "vi måste återupprätta respekten för kunskapen".

Därmed återknöt han till gamla traditioner inom arbetarrörelsen. År 1889 förklarade Axel Danielsson bl.a:

Denna ojämna fördelning av den intellektuella rikedomen är också ett nödvändigt underlag för bibehållandet av den orättvisa egendomsfördelningen. Ty folkets okunnighet betyder folkets maktlöshet. Kunskap är makt.

(Citatet från Fönstret, nr 8, 1982).

Personer som Axel Danielsson, Fredrik Ström, Kata Dalström, Ture Blom lade stor vikt vid bokens, bildningens, kunskapens betydelse.

En författare som August Strindberg hade framgångsrikt rivit av samhället dess tyngsta förklådnader. I samma breda demokratiska tradition framträdde arbetarlitteraturen. Namn som Hedenvind-Eriksson, Dan Andersson, Folke Fridell, Ivar Lo-Johansson påminner oss om att denna stora litteratur till sina huvuddrag var solidarisk men icke partilöj. Ivar Lo skrev i en artikel i BLM på 40-talet: "Det är nödvändigt att den (proletärdiktningen -min anm.) också i fortsättningen står fri".

Är inte detta en av huvudnycklarna till arbetardiktningens betydelse?

Frågan är inte mindre viktig då vi själva trycks leva i en tid som just uppmundrar till parti-, stat- och apparatlojalitet, ett korpora-

tivt skrämtänkande, en lojalitet med Tiden/Sysmetet, i stället för en solidaritet med Tiden/Folket. (Apparatlojalitetens pendang är för övrigt den ofarliga, huvudlösa "radikalismen" a la klädgalgar en masse i Moderna Museet). Måste inte den litteratur som vill få verklig betydelse både stå fri och utgå från ett fundament av medvetenhet, kunskap, förnuft – och göra upp med den "goda smaken"? Endast då kan den väl förbli solidarisk?

I det här numret av Förr och Nu skriver Jan Lindahl om Esaias Tegnér. Ebbe Schön diskuterar Jan Fridegårds författarskap och vi publicerar en text av A Gunnar Bergman med ett efterord av Sven O Bergkvist.

Den stora demokratiska traditionen, huvudfåran, i vår litteratur måste markeras tydligt också nu. Till den uppgiften hör såväl att arbeta med och kritiskt överta det stora borgerliga kulturarvet, som att försvara traditionen från våra arbetarförfattare och frigöra ett realistiskt berättande för vår egen tid.

Så artfrämmande står Dagens Nyheter inför sådana utgångspunkter, att man recenserar Förr och Nu nr 2 1982 som ett "direkt uttryck" för "vänsterns vilsehet". DN förmådde nämligen inte skjuta in en artikel om Afghanistan, en positiv recension av den nya bibelöversättningen och en appell för bidrag till Balzaes gravvård i Paris, i en och samma byrålåda.

Det blev för trångt!

Det är en oroväckande signal.

Är inte den "rena" vänster som DN:s tidskriftsanmälare indirekt tycks hålla sig med, ett av huvudena på den hydra som numera håller de skapande krafterna fångna?

Håkan Ågren

Tegnér mot avfallet

av Jan Lindahl

■ Den 13 november 1982 är det 200 år sedan Esaias Tegnér föddes. Om Tegnér utveckling och betydelse skriver här Jan Lindahl. "En platt och yttlig radikalism i vår tid kan naturligtvis inte med Tegnér", konstaterar han bland annat.

I Esaias Tegnér kom, liksom Erik Gustaf Geijer, att växa upp i värmländsk bruksmiljö. Här var framtiden ljus och den franska revolutionens ideal levande, trots den förstöckade svenska aristokratin och trots napoleonkrigens virrvarr och trots reaktionen under den heliga alliansen. Här hade den svenska järnhanteringen genomgått en glänsande utveckling och de ofrälse bruksägarna kunde känna sig starka och självmedvetna oberoende av att de saknade politiska rättigheter i ständsriksdagen. I dessa kretsar var liberalismen och upplysningen självklara ingredienser och den franska revolutionens målsmän utan vidare hjältar. I biblioteket hos Christoffer Myhrman, Tegnérns blivande svärfar och en av dessa bruksägare, stod Voltaires och Rousseaus arbeten tillsammans med de svenska gustavianernas verk. På gården Råmen fick Tegnér sitt andra hem. Han föddes visserligen på komministerbostället i By, men fadern dog när Esaias blott var tio år och under sin ungdoms-

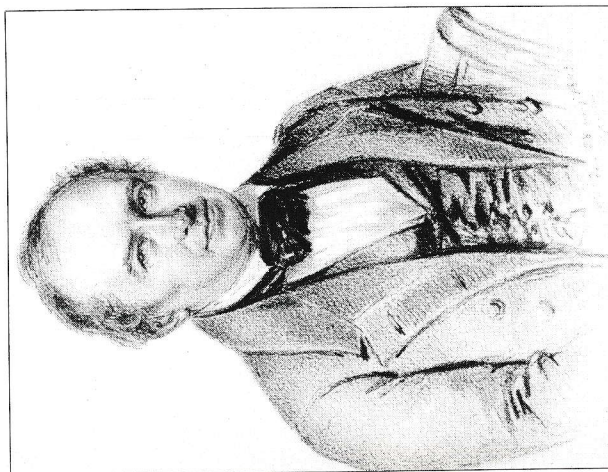
tid kom Tegnér att vara informator för Myhrmans söner. Här uppfostrades nu uppfostraren till liberal. Starkt upplevde han och identifierade sig med det unga borgerskapets kamp mot börd och aristokrati, mot det gamla samhället. Bruksägarnas paroller slår igenom även i Fritiofs Saga: *Han väger bördens ej, men värdet*.

Vid denna bruksgård möttes Tegnér och Geijer första gången, och Geijer berättar:

"Det gick så då, som alltid sedermera. Vi ha aldrig samtalat utan att disputera, och då vi aldrig kommit överens, torde därav den slutsatsen också dragas, att vi i själva verket aldrig förstätt varandra. Jag vet ej hur det i detta avseende förhöll sig med Tegnér. Jag trodde mig åtminstone förstå honom... Jag erfor snart, att man med honom inte kunde föra något ordentligt resonemang. Han vek av och undan, och återkom ständigt; och man visste lika litet gången av hans tankar som solstrålens väg genom löven. Ty allt, vad han sade,

blänkte. Vid varje försök till ordentlig slutledning vände han sig åt sidan för att äta lingen bredvid vägen, eller att se efter en fågel, eller att beskåda en skuttande ekorre.”

De båda männen skulle livet igenom gå skilda vägar trots deras gemensamma bakgrund i den värmiländska bruksmiljön. Den inplanterade Tegnér skulle utvecklas från liberal till konservativ, den roffaste Geijer tog motsatt väg.

Erik Gustaf Geijer.
Teckning av Maria Röhl. KB.

II

När Napoleon stod på höjden av sin makt, och när ingenting syntes kunna hejda honom, då skrev Tegnér i *Det eviga*:

Väl formar den starke med svärdet sin värld
väl flyga som örnar hans rykten;
men någon gång brytes det vandrande svärd
och örnarna fallas i flykten.

Vad våldet må skapa är vanskligheten och kort,
det dör som en stormvind i öken bort.

Vid samma tid uttrycker också Geijer en liknande tanke i *Odalbonden*:

De väldiga herrar med skri och med dån
slå riken och byar omkull;
tyst bygga dem bonden och hans son,
som så i blodbestänkt mull.

Att inte bara stora ord föresvävar Tegnér
blir klart i fortsättningen av *Det eviga*:
Det rätta får armar, det sanna får röst,
och folken stå upp till förvandling.

Men ändå är det något som är galet här. Ty
det visar sig att "det sanna, rätta och sköna" är
något abstrakt, visserligen fullt möjligt att hit-
ta i människornas hjärtan, men på ett egen-
domligt sätt illa svarande mot verkligheten:

Erövrar det onda all världen till slut
så kan du det rätta dock vilja.
Förföljs det utom dig med list och våld,
sin fristad det har i ditt bröst fördold.

Med *Det eviga* slog unge Esaias an en ny
idealistisk ton i svensk dikt. Han bröt utan
vidare staven över de gamla akademisterna
med Leopold i spetsen likväl som över det
motsatta litterära läget, de mestadels reaktio-
nära nyromantikerna, med Atterbom som för-
grundsgestalt. Idealistisk diktning skulle se-
dan genljuda genom hela 1800-talet över Vik-
tor Rydbergs kantat:

Vad rätt du tänkt, vad du i kärlek vill,
vad skönt du drömt kan ej av tiden härjas,
det är en skörd, som undan honom bärgas,
ty den hör evighetens rike till.

fram till Heidenstams 90-tal, där den upp-
löstes och föll.

I Svea, som han lät akademien föreslå "förbät-
tringar" till, tecknar Tegnér än tydligare situ-
ationen under Napoleonkrigen:

Se tiden! Är han gjord för svagheten och
flården?

Erövrare gå fram, som jordskalv, genom
världen.

Europas gamla form ej längre hålla vill,
den nya skapelsen med svärdet yxas till.

Vad troner störtas om! Vad riken sönders-
tyckas!

och han tillägger harmset:

Förtrycket nämns försvar, och rätt är det
som lyckas.

I dikten *Till ynglingen*, från samma tid, ma-
nar han ungdomen:

Och res dig och kämpa för mänskors väl
med svärd, med röst
bliv misskänd, bliv hatad, och tryck dem lik-
väl
till sårat bröst.

Diktaren Tegnér döptes sannerligen i storm.

III

Han hade börjat sitt författarskap i den gusta-
vianska lärodiktens retoriska form, som en
blek efterapare, men genom tidshändelserna
och studier främst av den frihetssåkande
Schiller nått fram till sådana inspirerande dik-
ter som *Det eviga*. Någon efterhärming är det
här inte frågan om. Mot nyromantikernas krav
på en "avsiktslös" dikt, tillägnar sig Tegnér
Schillers estetik med dikten som vapen i fri-
hetskampen, den Schiller vars dikter enligt
Tegnér står "mitt emellan det lyriska och di-
daktiska" (lärorika). Schiller var, precis som
sin svenske lärjunge, en romantiker, men en
romantiker som tagit upplysningen med sig in i
1800-talet; båda förde vidare Voltaires, Kants
och Kellgrens förnuftskamp. Om Schiller
skrev en svensk tidning: "Han är företrädesvis
ungdomens skald, och på våra dagars ungdom
så väl som på hela den ungdom som uppvuxit
sedan seklets början har han inverkat oberäk-
neligt. Hos många sammanfaller första gry-
ningen av hans idéliv, av hans kärlek till frihet
och hög mänsklig adel med hans första bekant-
skap med den store tyske skalden. Vem har ej
stått med Posa inför tyrannen; med Wilhelm
Tell kämpat för sitt fosterlands frihet; med
Carl Moor rest sig mot usla och eländiga sam-
hällsformer."

Samme Schiller hänförde också Geijer. I
hans anda skrev Geijer sitt förfälsningsverk,
Äreminne över Sten Sture den äldre där "Sten
Sture målas i hans färger som den ungdomlige
frihetshjälten, suveränt överlägsen sin för-
stockade samtids, uppfyllt av svärmeri för
dygden och rätten." Ännu hos Strindberg är
Schiller en inspirationskälla. Men för både
Tegnér och Schiller finns en svårartad klyfta
mellan dikt och verklighet, och denna svag-
het, som inte någon av dem förmådde lösa,
beskriver Tegnér i *Mjöltsjukan*:

Och själva dikten! Dess lindansarmöda,
dess luftsprång har jag sett mig mätt uppå.
Dess gyeckelbilder tillfredsställa ingen
lössummade från ytan utav tingen

vilket visar att den kantska idealismen inte var
nog. Förfästet i tillvaron blev ostadigt.

Shillers diktning var ju klara tankar. Därför
var det nödvändigt för det romantiskt-
reaktionära läget att slå mot honom. En Lo-
renzo Hammar-sköld utdömde tysken fullstän-
digt som skald. Tegnér svarade på sina och
Schillers vägnar i den dräpande satiren *Loren-
zo Hammaraspik*:

Mot vitterheten i vår stat
du blev allt mera bister,
filosofie kandidat,

men critices magister.

Mot Schiller stred du oförskräckt
ty han var död allt redan.

Han var den första som du knäckt,
de andra följde sedan.

De litterära striderna vid seklets början kan
enklast karaktäriseras så att mot en torr, blod-
lös akademism med rötterna i 1700-talet fram-
stormade glatt en ung skara reaktionära ro-
mantiker, rasande mot allt som över huvudta-
get luktade upplysning. Atterbom förklarade
bl a att upplysningstidevarvets "materialistis-
ka fanatism" hade bringat Frankrikes folk till
"moraliska och politiska bräddjup", men detta
råmände kombinerades egendomligt nog (de
reaktionära litteratörerna brukar ju annars
dölja sin reaktion bakom skylen: opolitisk
dikt) med ett framt uttalande mot "den som
ännu är blind för den litterära världens ome-
delbara sammanhang med den politiska."

Gentemot dessa båda ofruktbara riktningar
stallde sig Tegnér. I stort sett ensam kämpan-
de mot "tidevarvets barbariska munkidéer". I
Jubelfesttalet 1817 beskriver han sin position:
"Tillhörde det fordom (1700-talet) varje upp-
lyst man att tro på intet, så är det tvärtom nu
hans skyldighet att tro på allt, i synnerhet på
det vidunderliga och orimliga. Ägde fordom
ingenting annat ett värde, än det som var nyt-
tigt, så är nu tvärtom allting förkastligt, som
olyckligtvis duger till något. ... -oss vill man
påstå en poesi utan form och bestämdhet,

en sjuklig gestalt utan märm och senor, med abstraktionens tråsvärd vid sidan av och bjälkeråpan på de dimmiga skuldrorna, en vålnad, som spökar omkring i månskenet och målar sina sammanflytande bilder – i molnen. Allt, även det förträffligaste, som ej är tillskuret efter detta snitt, förkastas utan vidare process, såsom oduglighet eller förvillelse.”

När Napoleons stjärna dalade, kring 1814, då skrev Tegnér en ny dikt, *Hjälten*, till synes i strid mot *Det eviga*:

Ser du, kring den starke anden
växa alltid starka vingar.
Vad är ömen väl därför?
Duvan plockar korn i sanden,
men *han* tar sitt rov och svingar
mot den ban där solen kör.

— — —
Eviqt kan ej bli det gamla,
ej kan vanans nöta läxa
evigt repas upp igen.
Vad förmulnat är, skall ramla,
och det friska, nya växa
opp utur förstörelsen.

Han tillägger: högre makter styr ”Skalden, tänkaren och hjälten, /allt det härliga på jorden/ verkar blint, som anden vill.” I *Det eviga* är Napoleon en uppenbar tyrann, nu i *Hjälten* förvandlad till heros, smäddad utav ”ögonblickets lumpna skara”.

Det var inte så att idéerna i *Det eviga* var tillfälliga, de predikas i många dikter kring *Det evigas* födelse. Tegnér ändrade sin åsikt – nu när Napoleon inte längre utgjorde någon fara för Sverige – sannolikt sedan han fått bevis på Sveriges nya, av Karl Johan inledda utrikespolitik (”1812 års politik”), som ledde till fördrag med det tsaristiska Ryssland, vilket åter ställde in Sverige i det mot framsteget fientliga läget. Bonaparte var också för honom en äkta son av franska revolutionen, verktyget mot de feodala monarkierna, vid tiden för *Hjälten* hårt ansatt av dessa. Reaktionen hade segervittring. Till den ändrade uppfattningen kan också ha bidragit det att Napoleon stod inför sitt fall och som Frans Michael Franzén skrev till Tegnér hade han fattat dikten som ett uttryck av ”ädelst medlidande med det sparkande lejonet”. I ett brev

till Jacob Adlerbeth skriver Tegnér att det var en orimlighet tro att Europa kunde befrias av ryssar & consortes. Där förklarar han sig vara uppfödd i hat mot barbariet och han tillägger att ”världssandens stora representanter väl kunna gå under, utan att likväl det vardagliga, platta, den gamla ordningen idisslande, därigenom lyfter sig.”

I denna hegelska värld med ödets framåtskridande världssande tycks han dock inte länge ha blivit kvar, och senare skriver han i ett annat brev: ”Jag vet rätt väl vad Lessing och de andra tyskarna påstodo att världshistorien är försynens statsrådsprotokoll. Det är en vacker dikt, och jag värderar den som sådan. För mig är nationernas öden den mänskliga frihetens verk: hur den sammanhänger med en högre nödvändighet begriper jag icke...” Så är det åter människorna själva som gör sin egen historia. Men som nästan alla romantiker skulde han dock med särskild förkärlek hylla en skildra hjälte. Tankarna i ”hjärte” dikten om Napoleon var dock blott en tillfällig glidning i avsky över 1812 års politik.

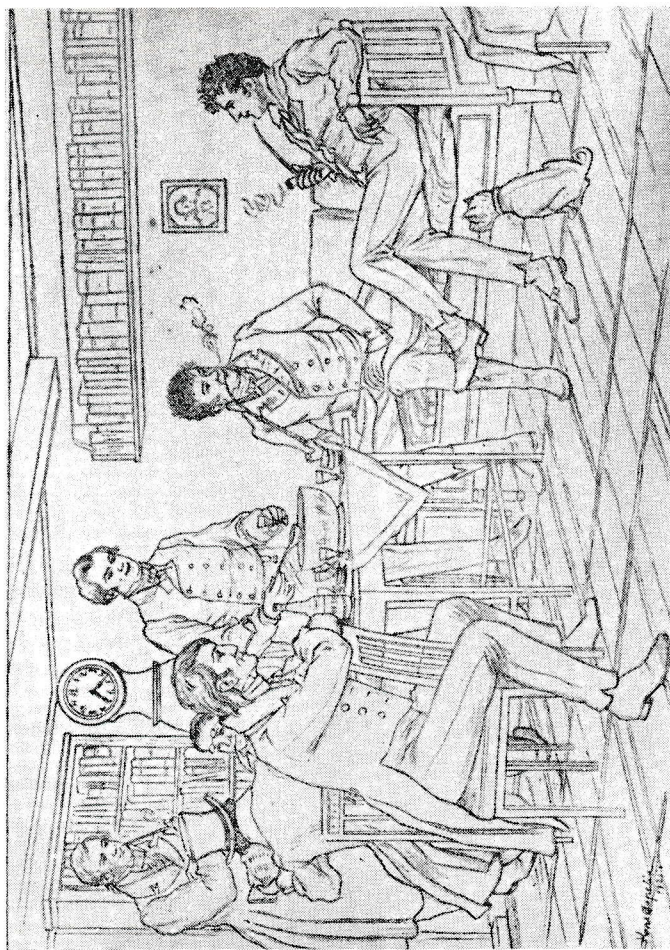
IV

Vid detta gräsliga årtal, att jämföra med anpassningstiderna 1940–42, blev Tegnér professor i grekiska i det som han kallade den akademiska bondbyn Lund och prästvigdes samma år. I Lund hade han blivit bofast redan 1805. Kring honom hade samlats en krets av likasinnade unga män, *Härberget*, där frispråkiga diskussioner fördes kring dagens politiska, sociala, akademiska och litterära frågor. Nära vänskap knöt han här med C A Agardh, och många andra.

Sedan Napoleons arméer var slagna kunde så den *Heliga alliansen* krypa fram. Som det heter i *Spången om reaktionen*:

År 1815 då bildade Furst Metternich
och Tsaren en helig allians.
Alla furstar i Europa skulle slå sig tillhoppa
och förgöra den frihet som fanns.⁶

Under napoleonskrigens slut hade den ryska tsarismen lyckats med nya annekteringar: Finland, Bessarabien och Kongresspolen. ”här rör det sig om ohöjld erövring av främmande områden med våld, om rov rätt och slätt”, skrev Engels. Han fortsätter: ”Men

”I härberget”. Esaias Tegnér i soffhörnet till höger.
Teckning av Karl Aspelin.

medan Talleyrand trodde att han genom denna påhittade fras (återställande av ”legitimiteten”) skulle locka tsar Alexander, var det snarare den ryska diplomatin som med denna fras drog hela Europa vid näsan. Under förevändning att skydda legitimiteten, instiftade den ryska diplomatin den ”Heliga alliansen”, den utvidgning av det rysk-österrikisk-preussiska förbundet till en sammansvärjning mellan alla europeiska furstar mot deras folk, under ryskt ordförandeskap.” Trots all svada om att ingenting fick förändras lyckades Ryssland expandera ytterligare, 1828 ”tillfördes det ryska riket ... Donaus mynningar, ett stycke territorium i Asien och ständigt nya förevändningar till inblandning i Donau-provinsernas angelägenheter.” Engels sam-

manfattar: ”Det dumma Europa /blev/ på ett otroligt sätt draget vid näsan; för furstarna och reaktionärerna predikade tsarismen legitimitet, för den liberala kalkbörgerligheten folkbefrielse och upplysning, och blev trodd av bägge.”

Lurad blev också den svenska pressen av den heliga alliansens fagra löften, även de tidningar som intog en kritisk hållning till nymantikerna. Den 3 februari 1816 kunde man t ex begrundat heliga alliansens stiftelseurkund i svensk press och i början av mars tsar Alexanders manifest till Rysslands folk, en lovsång till de ryska härarna och smädande angrepp på den gudlösa franska revolutionen och dess trupper.

Lurad kan man väl knappast kalla den reaktionens angelägenheter.” Engels sam-

tionära romantikern Stagnelius, som underdå-
nigt entusiastiskt besjöng den heliga alliansen
och dess skapare Alexander I i den vidrigt
devota dikten *Wladimir den store*. Så här kun-
de det låta:

Wladimir! hör min bön! låt nådens gyllene vårsol
skrida för ryssarna opp: vid det saliggörande korset
knäböj du och ditt folk: i korsets heliga tecken
segrar, ära och makt åt den väldiga ryska nationen
himlen bestämt. I den heliges bok med lysande eld
skrift

tecknad för sekler står den oförgångliga domen.
Sällare dagar jag ser över Volgas bygder sig randa:
lyckliga tidevarv rulla jag hör från blidkade himlar:
änglar med flammande svärd, avblänkande rustning
beklädda
vaka kring *Röriks* tron: i triumf över häpnande län-
der
sväva de ryska örarna fram med dånande vingar,
föra den Eviges bud och slunga hans straffande
åskor.

Stolt mot stjärnornas höjd Moskovia lyfter sin hjäsa,
sa,
väger i rättvis hand nationernas öden. (!) och sitter
tryggt på sin eviga tron, beträckt av den himmelska
skölden.

Det var kanske inte underligt att Stagnelius
utgav dikten anonymt, detta gudsnådenliga
alster som kanske kom till också därför att
författaren 1816 hyste planer på att söka tjänst
vid det då kejserliga kansliet i Åbo.

Helt konträr blev Tegnér klarsynta reakti-
on på den heliga alliansen. När de flesta an-

passade sig, gick Tegnér sin egen väg. Han såg
också tydligt förbindelsen som fanns mellan
nyromantiken och den reaktionära politiken:
"År dagens politik något annat än en översätt-
ning av dess metafysik?" frågar han i ett brev
till Leopold. "Skall denna pest icke även i vårt
land rotfästa sig, så är det väl nödvändigt att
Nationens bättre huvuden, med åsidosättande
av alla personliga betänkligheter, och utan av-
seende på tillfällig skiljaktighet i åsikter, för-
ena sig mot den gemensamme fienden." Det
nyromantiska "giftet" hotade att infektera he-
la nationen. Till *Nyåret 1816*, utfärdade Tegnér
en rasande vred dikt mot heliga alliansens
Europa, bild läggs till bild som en serie musti-
ga träsnitt:

Han kommer. Du pöbel, till jorden sjunk,
hans häst räknar anor: giv rum!
Hans höghet har klätt sig till tiggarmunk,
och hans blick är orolig och skum.
Svärd förer han icke, den adlige hjälte,
men radband i hand och en dolk i bälte.

Hurra, vad kröningspengar han sår!
Betrakta prägel, du pack!
Frihet därstädes avbildad står,
det är skada, att foten har black.
Sanning står även; dock synes mig galet,
att hon predikar – från hospitalet.

— — —
Hejsan! Religionen är jesuit,
människorätt jakobin,
världen är fri, och korpen är vit,
vivat påven – och hin!
Ut vill jag resa till Tyskland att lära
dikta sonetter till tidens ära.

Välkommet, nyår, med mörker och mord
och lögn och dumbet och flärd!
Jag hoppas, du arkebuserar vår jord,
en kula kan hon vara vård.
Hon är orolig, som mången, annan,
men allting blir lugnt, om hon skjuts för pan-
nan.

Emellertid är det i sitt *Tal vid jubelfesten*
1817 som Tegnér riktar sitt tyngsta inlägg mot

reaktionen. Här är det visserligen inte fråga
om ett direkt anfall på heliga alliansen utan
han vänder på steken, mitt i denna mörka tid
skriver han något som har betecknats som den
svenska liberalismens klassiska dokument.
Talet följ, enligt Anders Fryxell, "med ljung-
eldens fart över hela landet och väckte allmän
hämyckning". Tegnér visar hur frihetsvänner-
na kritiskt måste överta upplysningstidens arv
och mera omedelbart "frihetens höga genius":
"I dess sken (upplysningens materialism och
utilitism) uppväxte och mognade det adertonde
århundradet: ett vidunderligt träd, med ihålig
stam och med maskstungna frukter: men i trä-
dets topp visade sig slutligen, som en blodröd
krona, den Franska revolutionen." Det var för
den idealistiska Tegnér helt nödvändigt förne-
ka att den "krassa" upplysningens "ensidiga
nyttokult" bidragit till den stora revolutionen
vilken han hyllade.

Men samtidigt är det omedelbart klart att
Jubelfesttalets optimistiska framtidshopp står
i djupaste samklang med upplysningens ljusa
tro på mänsklighetens framåtskridande. Det
gamla och murkna Europa hade ingen framtid:
"Vad är det, som folken fordra i norr och i
söder? De fordra endast vad statens natur
självmant kräver, såvida den skall vara en
bildningsanstalt för mänskligheten och icke en
negerplantage med millioner slavar och en en-
da herre med sina underfogdar. De fordra att
själva få stifta de lagar, de skola lyda, att själva
få bestämma de bördor, de skola draga. De
fordra ansvar även å de härskandes sida. De
fordra yttranderätten så fri och oförkränt,
som ordningen och landets säkerhet kunna
medgiva, emedan den är frihetens andedräkt,
emedan var och en, som onödigtvis inskrän-
ker den, skär tungan utur statens mun och
förräder, att han, lik Orientens tyranner, vill
betjäna endast av stumma slavar. De fordra,
att man icke skall gäcka dem med ett tanklöst
hjärnspeke om rättigheter ärvda inom en enda
släkt, som aldrig skulle kunna förverkas, var-
ken genom missbruk eller oskicklighet. De
fordra ett liberalare förhållande stånden emel-
lan, personlig säkerhet och helgden av rätt-
igheter, som naturen skänkt varje mänsklig
varelse. De fodra, med ett ord, ingenting annat

än vad vi i vårt färdernesland äga och med få
mellanskov ägt sedan Odens tider. Det är icke
välbetänkt, om någon nekar dem vad de sålun-
da fordra: ty, sannerligen, de skola förr eller
senare taga det själva. Man gläder sig, att re-
volutionen är slutad och den gamla ordningen
äntligen återställd. Men man bedrar sig: ty
revolutionen är ingalunda slutad. Endast hen-
nes yrsel är slutad: hon har sovit ruset av sig,
och med full sanning och lugna blickar går hon
ännu fram genom historien."

Kommentarer överflödiga, bortsett från en
sak, värd att lägga märke till: den "sociala
frågan" blir blott med ytterst lätt hand berörd,
"ett liberalare förhållande stånden emellan"
det är ju ett intet mot vad "tiden" fordrade och
att detta inte är en tillfälligt svag formulering
vitnar ett brev till C. A. Hagberg där uttrycket i
samma ämne lyder: "en mindre skarp gräns-
skillnad stånden emellan". Tegnér kunde all-
så inte, såsom Thorild hade gjort redan 25 år
tidigare, fälla domen över det förfärliga stånd-
samhället. Det var en svaghet i hans rustning.

Förutom mot utrikespolitiken reagerade
Tegnér starkast gentemot Carl Johans politik i
rättsfrågor. Regeringen hade största delen av
skulden till förbittringen hos nationen. Som
väsentlig orsak därtill ansåg han det förärv-
bringande gunstlings-, och spionerisystemet,
avlad av skuggrädsland. Han far kränkt ut i
hårda ord mot obskurantism och de tallösa
brotten mot lag och rätt. Men fåritsikt nog vill
han ändå försona de två "partierna". Och han
ämnade minsann inte *kokettera* med sin
opposition.

Framför den heliga alliansens sak ställde
man en kulliss: religionen. Under intryck av en
sådan hycklande propaganda växte Tegnér
antiklerikala tongångar. "Ingen aristokrati i
världen", skriver han en gång, "är mig så för-
hatlig som den prästerliga, av samma skäl som
jag av all skuraktighet finner den gudfruktiga
nedrigast." De anpassade fick sina fiskar var-
ma, i ett annat brev heter det: "Vidrigt är det
mig också att även han (J. O. Wallin) så ofta
deltager i de moderna förhastade jubelropen
om en nu först vaknad religiositet, som skall
förbättra världen från grunden och varav vi för
5 el 6 år sedan ej skall ha vetat någon ting. Tror

han då verkligen att tidens sår ej ligga djupare än att de så där lösligen borttvättas... Tror han att de fromma minerna i Tidens banditansikte betyda något annat än hyckel?" Heliga alliansens syfte var reaktionär realpolitik, kanske fanns det i Sverige ingen större motståndare till detta system än Tegnér.

Än Geijer då? I *sitt* jubeltal kallade han den heliga alliansen "en stor tanke, den första, genom natten brytande stråle av en ädlare, med religionen åter i förbund trädande statskonst" varvid Tegnér hänade honom med obarmhärtig ironi, och anmärkte att Geijer måste ha hämtat sin inspiration av viggvatten. Geijer blev duperad, men kom snart genom kontinentens frihetsrörelser till insikt om detta; i sin *Feodalism och republikanism* 1819 krävde han att makthavare måste lämna religionen i fred för sina egenlyttiga syften. Han bifogade också till andra upplagan av sitt tal en not där förbannelse utgöts över dem "som djärvast tillåta sig den största av alla profanationer: att nyttja det heligaste såsom medel för orättvisa ändamål." Både Geijer och Tegnér vände sig under hela 20- och 30-talet mot stormakternas anspråk på att kontrollera de små staterna, båda stödde det grekiska frihetskri- get, Polens frihetskamp, kampen för Italiens enande mot den "Hel. Mohamedanska Alliansen". Orolig är Tegnér för Sveriges del: 1822 företog kronprins Oscar en resa till Verona, "Jag tycker att icke någon hederlig karl, mindre en Svensk prins borde söka förbindelser med det slags folk som nu styrer världens öden." Tegnér var lidelsefullt politiskt intresserad. I samma brev: *Lycklig är den som kan låta bli att förargas sig över världens gång och tidens infernalska politik. Jag har för min del ej denna lycka.*

V Det reaktionära tsaristiska Ryssland fick i Tegnér en svuren fiende; hans åsikter kunde växla i mycket, men den "ryssen förhatlig mig var och förbliver, så länge jag andas", ty den är en "fiende ej blott till oss, men även till människosläktet." Aldrig ändrade han åsikt om denna "barbariska" stat.⁸ Utbrottet av hans sunda "rysshat" kommer naturligtvis

med tsarismens överfall på Sverige 1808, f. ö. möjligt genom Napoleon och hans fördrag med Alexander i Tilsit (1807). Till försvar för friheten och oberoendet skrev han dikterna *Krigssång för lantvärdet*, *Sparrsköld*, *Det eviga*, och *Svea*. I det världsläge som räddade var Sveriges nationella existens i fara, hotat som landet var från två håll (Ryssland-Frankrike/Danmark). Den förstnämnda dikten uppfattades redan av samtiden som en svensk marsel- jä:

Vad krigiska röster
De komma från öster,
de dåna som stormen kring fädernestrand;
de komma från väster,
de objudna gäster.
Till striden, till striden för fädernesland!

Blott hjärtat är modigt
och viljan är varm,
vi lyfta vår arm
och hämma oss blodigt.
Fritt över oss välv
båd' ryske och danske;
vi kaste vår handske
mot ödet själv. -

Efter "segern" följer en idyllisk fredsfest:
Snart stormen tiger,
och solen ler,
och friden stiger
från himlen ner.
Kring bygden skallar
blott fröjd och ro,
och under tallar
de frie bo.

Redan här har Schiller blivit en makt, Wilhelm Tells ande spökar i dikten.⁹ Efter krigs- stormen, när Ryssland erövrat Finland och i utbyte "skänkt" Norge åt Karl Johan, skrev Tegnér åter mot nyromantikerna, vilka i Norge såg en erövrad provins, dikten *Nore*, en solidaritetsdikt för Norge:

Vad? Skulle Nordens folk och krafter, evigt
skilda,
som dragna klingor nötas mot varann.

Vid Sveas kronor, nej! Nej vid S:t Olofs bila,
vid Vasas slagsvärd! Så skall det ej bli.

Esaias Tegnér. Teckning av Maria Röhl. KB.

Dikten är också det första förebudet till den sk skandinavismen, som skulle blomma upp vid seklets mitt: "I Norden vara skall en kraft, en enig vilja". En skandinavisk sammanhållning mot stormakternas tryck blir härifrån en linje som Tegnér förfäktar mot reaktionen. 1829 när han i Lund lagerkransar den danske diktaren Oehlenschläger, utropar han: "Sönderingens tid är förbi", kämpa för Nordens enhet, för de nordiska folkens förbrödring. I dessa hans tankar fanns ingen som helst svensk storebrorsattityd.

Och när heliga alliansens skapare, Alexander I, avled 1825, visar åter Tegnér lejonklon, vasst och typiskt: "Över Kejsar Alexanders

död gläda sig alla härvarande politiska och liberala kannstöpare omäntligt, och föreslå nu rent av en gyllene tid. De narrarna! Om man har en räv eller en björn på världstronen, en glatthårad, skrymtaktig, populär spetsbov, eller en brutal, vild, överbrusande Kossack, kommer ju på ett ut. Den heliga alliansen vilar på en säker grund, näml. på människosläktets förnedring: och den lever oss alla ut. I övrigt tycker jag om Ryska Nationen och dess konstitution, som är kniv eller strypning. Världshistorien är och blir - åtminstone i vår livstid - ingenting annat än en hunddass." Detta skriver han till en utav sina vänner, till Brinkman 1825, Tegnér var förfärligt ensam om sina åsikter.

Från Lund bröt han upp 1826 för att bli biskop i Växjö. Orsaken var främst ekonomisk, men även hans karriärambition invercade på beslutet. Det faller kanske oss underligt, men "vad man då fordrade av en biskop var, att denne skulle vara en betydande kulturpersonlighet, och sådana voro ock Karl Johanstidens biskopar – Wallin, Agardh, Franzén och Tegnér" skriver Schück, och han fortsätter: "Själv fattade Tegnér sitt nya ämbete så, att han skulle vara erforus (tillsynsman) för läroverken och rycka upp det under föregångarens tid ganska förfallna prästerskapet i stiftet."¹⁰ Men ve, "heliga allianser" skulle följä honom. I kon-sistoriet i Växjö mötte han en ny helig allians, "fullkomligt lik den politiska." Självklart hade regeringen ett lätt begripligt syfte med denna utnämning.

Emellertid, med julirevolutionen 1830 började åter friskare vindar blåsa i Europa, och i Sverige träder en ny generation liberaler fram, samlande sig kring det nystartade Aftonbladet. Det var liberaler helt skilda från den patriarkaliske Tegnér's typ, ettrigare och fränare, med klarare mål, men kanske också ytligare än den gängna tidens "menlösa opposition". Deras "lumpenhet" i uttryck och åtbörder redade gallfeber på biskopen, och de nya liberalerna anfölls tydligast i dikten "Svar på C A Agardhs inträdestal i akademien" (1834). Där heter det bland annat:

Men vad är minnet för en tid som denna,
som ingen forntid, ingen framtid har,
blott ögonblicket, som man ävlas i,
där dagens infusionsdjur leka frihet
Ej en skall styra, och ej fler, – men alla,
ty medelmåttans jämlikhet är helig.

I Aftonbladet svarade H B Palmaer, som vanligt med stor kvickhet, med *Fyra brev till Svenska Minerva* ("heliga alliansens svenska hovtidning" AB) där Tegnér's verser stått att läsa.

"Frågas mig nu, var den svenska skaldekonsten år 1834 förlägger de saligas hemvist – så svarar jag med Tegnér:

'i molnen',

och frågas mig ytterligare, vad de saliga göra där, så svarar jag med dito:

'På gyllne stolar sitta de' –

'de viska.'

Det är tvivel underkastat, om svenskarna finna sig belåtna med en slik salighet. På några narrar när, dem fåfångans mara rider, hava de ingen årrått att sitta på 'gyllne stolar', och att de ej tycka om viskingar, gissar jag av det gamla ordspråket: den som viskar, han ljuger." Som ripost citerade han också Tegnér's strof "Evigt kan ej bli det gamla..."

Palmaer fortsatte:

"Det går – fortfar denne (Tegnér) –

"Det går en jämningsande genom världen,
som bortsär höjderna och fyller djupen" –
Det gör anden rätt i . Bördens och guldets
höjder böra visserligen bortsöras, och arm-
dets och okunnighetens djup behöva att fyllas.
När slåtten en gång blir färdig, skall den bära
gyllene skördar åt ett bättre och lyckligare
släkte."

Palmaer skulle visserligen senare ångra sitt anfall mot Tegnér, men i sak gjorde han klart att biskopen vid mitten av 30-talet avföll från liberalismen, förändringen påbörjad redan vid slutet av 20-talet, och övergick till det konservativa läget i inrikespolitiken. Kring mitten av 30-talet är också den tid Geijer börjar sträva åt andra hållet. Vad var då orsaken till dessa rörelser?

I och för sig fanns alltid hos Tegnér ett drag av trots mot rådande vindar och en romantisk medkänsla med dem som höll på att förlora, och någon sanning ligger det i Schücks ord: "Då reaktionens vindar stormade som kraftigast, var Tegnér liberal; då den allmänna mening på 1830-talet slog om i liberalism, blev han konservativ." Men detta räcker ju inte på långa vägar.

Nu började två av våra moderna folk rörelser, frikyrkan och nykterhetsrörelsen, att växa fram. Kring mitten av 1830-talet fick den nya liberalismen sitt folkliga genombrott genom Anders Danielssons och Hans Janssons framgångsrika verksamhet i bondeståndet. Därmed blev den också kraftigare och farligare och de sociala kraven fick ett större inslag. Och en sådan liberalism måste ju komma att rikta sina krav direkt mot den överklass som Tegnér trots allt tillhörde sedan han blivit biskop.

Kraven på författningsreform, med utstädning av den gamla ständsriksdagen riktade sig mot biskopens automatiska riksdagsmandat, de sociala kraven skulle beskära hans "tionen".

Biskopsmössan blev också, som det visade sig, honom alldeles för trång. Betänk också att Tegnér i motsats till Geijer endast gjorde en kort sejour i den värmländska bruksmiljön, Geijer levde vidare där oaktat sitt arbete bland "perukstockarna" i Uppsala. Tegnér kom istället att rota sig bland sina akademiska kamrater, vilka, som också han själv, efterhand blev "män i staten". Han förmådde inte ompröva sin ståndpunkt när tidens orm bytte skinn såsom Geijer eller Almqvist och föra strömmen vidare.

Och resultatet av trycket från den ytterligt konservativa Karl Johanregimen beskriver den senare i ett brev till sin vän Hazelius: "Livet i Sverige är så försynt. Det kommer ingenstans; det suckar, vissnar och slutar oftast med nullitet. Så förestår väl Sverige nu ingen explosion – men ett allt vidrigare stagnerande, en förruttelse. Och när ingenting li-var, vem skall hålla sig uppe? – Slutet av allt jag finner, är, att vart jag vänder mig träffas människor, goda nog, men av småaktigheter skilda åt, och nu var för sig inslummade – ja, inslummade ända till försöfnings."

Den skrå- och ståndsmisär som Almqvist här beskriver – orsakad av den tidigt började (1680) och utdragna förvandlingen från feodalt till borgerligt samhälle, vilket fick till följd att den svenska borgerliga klassen uppträdde med lojhet och utan geist – orkade Tegnér inte skaka av sig. Han förföll till ett gnällande; en ömklag klagolåt kom att utgå från hans hövdor-dighet biskopen i Växjö. Där fann han heller inga nya vänner, inga stimulerande kontakter; i Lund hade han också "levat närmare Europa". Någon hängiven konservativ blev han dock icke, hans forna frihetsdyrkan kunde även efter avfallet ibland blixtra fram.

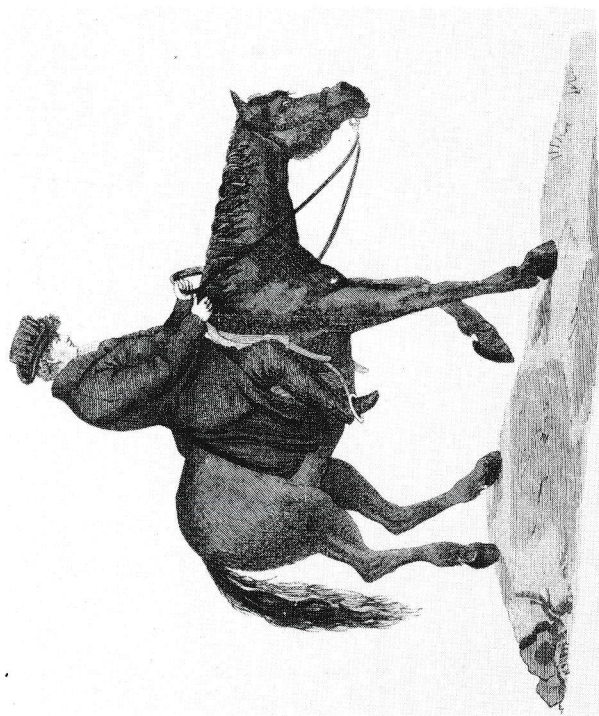
Tegnér stod, trots sin enorma popularitet – en ny dikt eller ett tal blev alltid mottagen med stor uppmärksamhet av samtiden – aldrig nära folket ehuru han av egen förmåga blivit nationalskald. Hans ointresse för andras materiella

nöd kunde ibland närma sig cynismen. Den gångse världsförklaringen i tiden, Kants idealism, där verkligheten rättar sig efter tänkan-det i stället för tvärtom, misslyckades uppenbarligen med att förklara naturen och samhällsutvecklingens fenomen. Och idealismen var ju Tegnér's andliga levebröd, även om han inte var särskilt intresserad av filosofisk systematik. Sist och slutligen bör vi komma ihåg att han betraktade sig själv som först och främst poet: "Egentligt levde jag blott, då jag kvad", och dikten var något upphöjt vid sidan av allfarvägen "lös-skummade från ytan utav ting-en." Med sina humanistiska skönhetssyner och sitt antikinspirerade ideal blev 1830-talets "rabulism" för honom blott smädelse och skvaller, lumpenhet och småsinne, förmädlig polemik och demagogi över vilket allt vilade en vulgär ton.

Om denne Tegnér konstaterade Geijer att "föryngringsprocessen i historien var honom förborgad."¹¹ Själv kunde han gå vidare. Vid sitt berömda "avfall" från konservatismen och övergång till det liberala läget kände också han sig ensam. Känslan beskrivs i *På nyårsdagen 1838*:

Ensam i bräcklig farkost vägar
seglaren sig på det vida hav;
stjärnvalvet över honom lågar,
nedanför brusar hemska hans grav.
Framåt! – så är hans ödes bud;
och i djupet bor, som uti himlen, Gud.

I sitt sista stora inlägg, *Också ett ord över tidens religiösa fråga*, nådde Geijer fram till följande ställningstagande: "Det är ju i julirevolutionen (1830) som det nya borgardömet makt utvecklat sig och – ej utan strid med det i rörelse satta folket – slutligen kommit till stads-ga. Därmed har det också skilt sig från folket, med vilket det från början hade gemensam sak. Det tog med sig ur restaurationsiden en cencus som politiskt skiljemärke. Den nya medelklassens egenhet består däri, att den uppåt synes obestämd, så att den alltmör för-mår i sig upptaga de högre klassernas intres-sen, under det att denna gräns *nedåt* bestäms, mer sig allt skarpare och blir uteslutande gen-temot massan av folket." Här är plötsligt vår

"Och den vilde skenarn, tanken, blir en sedesam wallack".
Etsåsas Tegnér till häst. Teckning av J. af Kleen 1822.

egen verklighet. Geijer kom att nå långt längre mot vår egen tid än Tegnér. Detta reducerar ju på intet sätt Tegnér's stora insatser, insatsen för att förvalta upplysningstidens stora arv, insatsen i kampen mot reaktionen, insatsen för att försvara nationernas självständighet och oberoende, insatsen som liberal frihetssivare. Och den frihetssivare som var den liberala Tegnér's pågående mål idag; i enstaka avseenden är målen inte nådda. Därför är han fortfarande aktuell, ännu inte passerad, avklarad; somliga frågor tycks också vara "eviga".

VII

Den 13 november 1982 är det 200 år sedan Tegnér föddes. Vem läser idag Tegnér? Ännu för 70 år sedan var Tegnér en tillgång. När Strindberg drog igång sin sista fejd, mobiliserade han Tegnér mot de reaktionära författarna, Heidenstam et consortes. Till skillnad mot deras usla poesi med "de fem raderna"¹⁴ som ledande "pekoral" i rimkonsten läste han Tegnér:

"Den skönaste svenska vers som finns är

troligen att söka i Tegnér's Asatiden.
Där red Valfader så högväxt som
stjärnströdd natt,
som ljuset enögd, på åttafotade spring-
arn;
den vise korpen på milsbreda skuldran
satt,
och allting visste den vingade tidnings-
bringarn.

Den obildade amatören skall nog stå på näsan några gånger, när han försöker skandera detta, ty det går ju inte att räkna på fingrarna. Han skall undra vad det är för slags vers; och om han är av rätta sorten skall han vilja korrigera den. ... Lite vetande eller kunskap befordrar i hög grad både njutandet av poesi och diktandet av sådan." Kommentaren var en gliring till "abnorma skolan". "Tegnér diktade svenska motiv på den skönaste svenska som är skriven."¹⁵ Samma höga värdering hade Strindberg när han skrev Svenska Folket: "Sådana avguderier som han bedrivit med Napoleon, med Carl XII och med Carl XIV skall eftervärlden icke dyrka honom för. Men eftervärlden har förlåtit honom allt, till och med

hans ljusskygga verksamhet som folkrepresentant och även som biskop, den har förlåtit honom det, sedan den nyligen fått läsa hans brev och sett vilka inre strider han haft att kämpa, då hans hjärta bjöd honom gå en väg, men hans yttre ställning i samhället tvång honom att säga ett annat; och eftervärlden, som dock blir sträng mot sina gamla gudar, har därför aldrig nekat honom äran av att vara Sveriges största skald." (Även om det ibland kunde låta litet annorlunda i privatbrev.)

Idag klagar Sven Stolpe: "I den mån det fortfarande existerar ett svenskt kulturarv tillhör Tegnér's 'Epilog' och Rydberg 'Kantat' dess heligaste värden. Ingenting bestyrker hårdare intrycket av vår kulturens djupa förfall under de senaste decennierna än den nu unga generationernas nästan kompletta oförmåga att av dessa två dikter uppfatta det ringaste av intresse. Efter ytterligare några decenniers marxistisk exercis kommer de att vara glömda."¹⁶

Och Lars Ardelius. När han skulle redigera den första delen av *Författarnas litteraturhistoria* då var det "ingen av de många kollegor jag frågat ville skriva en essä om honom (Tegnér) för den här volymen, och det förvånar mig alltså inte. Men samtidigt var det flera som ansåg att han ändå måste vara med. Och trots allt inte utan skäl." "Vem är dödare än en före detta nationalskald?"¹⁷

Kan han bli aktuell igen? Inför reaktionens hot mot demokrati och oberoende vid andra världskriget uppbådades Tegnér av bland andra Johannes Edfelt och Axel Strindberg i beredskapsantologin *Berättare och förkunnare i svensk litteratur 1719-1941* med ett utdrag av *Tal hållet vid jubelfesten 1817*, och som nyårsdikt i radio ersattes Tennysons *Nyårsklockorna* av *Det eviga 1940*.

Som alla bör Tegnér läsas i sammanhang med sin tid, även en så rak dikt som *Kung Karl den unge hjälte*... blir i annat fall otydlig och förvirrad. Tiden själv styr vad som kan eller "måste" läsas av den äldre litteraturen. *Fritiofs Saga* tex, som var en av de populäraste och folkbästa böckerna under hela 1800-talet, är idag hopplöst föråldrad och bitvis onjuttbar, och det är svårt, för att inte säga

omöjligt, att tänka sig en återkomst för Fritiof. Men mycket av det Tegnér skrivit är fortfarande njutbart, stimulerande och oerhört levande. I dag kan du med god behållning inte minst läsa hans brev (10 band!), talet vid jubelfesten 1817, *Det eviga*, *Nyåret 1816* och en hel del av hans andra dikter.

Och inte bara aktualiteten har betydelse. Det är också en fråga om medvetenhet om vikten att förvalta kulturarvet. En platt och ytlig radikalism i vår tid kan naturligtvis inte med Tegnér. Men vad Sven Stolpe uppfattar som den stora faran, bör vara hoppet. Egentligen är det att inte en självständig herre som Sven Stolpe kan se att socialister som Folke Isaksson, Hans Granlid och Jan Myrdal arbetat för att ge tex Almqvist, Rydberg och Strindberg sina läsare åter, medan bourgeoisie på det hela taget gjort sig urarva och betraktat historien som skräp. Självklart är det dagens radikalers uppgift att vidareföra och kritiskt överta arvet från gårdagen för att belysa en gången tids strävan, drömmar och fortsätta aktualitet, dess betydelse och sammanhang med vår tids frågor. Den i traditionen okunnige förvillas.

Liksom Tegnér och hans magistrar vid motionen i Lund möts även vi av:

En stormig tid, en vild emottar eder;
en väldig valplats, lika vid med jorden.
Det murkna gamla, det omogna nya
med blind förbittring kämpa nu om världen.
Vart striden lutar, det vet mänskan ej,
dess lotter vägas på de gömda vikter
som hänga dallrande emellan stjärnor;
men ljusets vän vet lätt sin plats i striden.
Det sägs att solen sänks, att dagen grånar:
vålan! så kämpen under aftonrodnan;
dag är det nog ännu att vinna slaget.

Noter

- 1 Citerat efter Geijers minnestal över Tegnér. Finns i Geijers Samlade Skrifter, elfte delen.
- 2 Citatet från Kurt Aspelin, Spår, sid 48.
- 3 Spår, sid 56.
- 4 Atterbom, Litterära karakteristiker, I sid 199.
- 5 Ur Tegnér's brev, utgivna av Tegnér-samfundet. Varje Tegnér-citat som härefter följer är, såvida ej annat anges, från breven, som också finns i Tegnér's Samlade Skrifter. Nu i höst publiceras ett tvåbandsurval av dessa.
- 6 Finns bl a publicerad i Arbetsånger, Gbg 1969.
- 7 Citaten från Friedrich Engels, Den ryska tsarismens utrikespolitik, Stockholm 1978, sid 29, 31 o 34.
- 8 Ur dikten Kronbruden.
- 9 Till yttermera visso uppgav Tegnér dikten vara författad av "W. Tellus".
- 10 Henrik Schück, Sveriges litteratur intill 1900, Sthlm 1952, sid 433.
- 11 Återgivit i HB Palmaer, Eldbränder och gnistor, Sthlm 1924, sid 33 o 38
- 12 Schück/Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria, del 5.
- 13 Ur Geijers minnestal.
- 14 Heidenstams "Jag längtar hem sen åtta långa år./ I själva sömnen har jag längtan känt./ Jag längtar hem. Jag längtar var jag går/-men ej till människor. Jag längtar mar-ken./ jag längtar stenarna där barn jag lekt."
- 15 Strindberg, Stridsskrifter, Gbg 1981, sid 48 o 74.
- 15 Sven Stolpe, Den svenska romantiken, Borås 1977, sid 198.
- 17 Författarnas litteraturhistoria, Borgå 1977, sid 241,

ESAIAS TEGNÉR

Det Eviga

Väl formar den starke med svärdet sin värld,
väl flyga som örnar hans rykten;
men någon gång brytes det vandrande svärd
och örarna fällas i flykten.
Vad våldet må skapa är vanskligt och kort,
det dör som en stormvind i öknens bort.

Men sanningen lever. Bland bilar och svärd
lugn står hon med stålande pannan.
Hon leder igenom den nattliga värld,
och pekar alltjämt till en annan.
Det sanna är evigt: kring himmel och jord
genjuda från släkte till släkte dess ord.

Det rätta är evigt: ej rotas där ut
från jorden dess trampade lilja.
Erövrar det onda all världen till slut
så kan du det rätta dock vilja.
Förföljs det utom dig med list och våld,
sin fristad det har i ditt bröst fördold.

Och viljan som stängdes i lågande bröst
tar mandom lik Gud, och blir handling.
Det rätta får armar, det sanna får röst,
och folken stå upp till förvandling.
De offer du bragte, de faror du lopp,
de stiga som stjärnor ur Lethe* opp.

Och dikten är icke som blommornas doft,
som färgade bågen i skyar.
Det sköna du bildar är mera än stoft
och äldren dess anlet förnyar.
Det sköna är evigt: med fiken håg
vi fiska dess gullsand ur tidens våg.

Så fatta all sanning, så våga allt rätt,
och bilda det sköna med glädje.
De tre dö ej ut bland mänskors ätt,
och till dem från tiden vi vädje.
Vad tiden dig gav må du ge igen,
blott det eviga bor i ditt hjärta än.

1808? Omarbetad 1810 och 1828.

* Glömskans flod.

Flyttfåglarna

Så hett skiner solen på Nilvågen ner,
och palmerna ge ingen skugga mer.
Då griper oss längtan till fädernejorden,
och tåget församlas. Mot Norden! mot Norden!

Och djupt under fötten vi se som en grav
den grönskande jorden, det blånande hav,
där oron och stormen var dag sig förnyar,
men vi fara fria med himmelens skyar.

Och högt mellan fjällen där ligger en äng:
där nedslår vår skara, där redes vår säng.
Där lägga vi ägg under kyliga polen,
där kläcka vi ut dem vid midnattssolen.

Ej jägaren hinner vår fredliga dal.
Där hålla gullvingade älvor sin bal.
Grönmantlade skogsfrun spatserar i kvällen,
och dvärgarna hamra sitt gull in i fjällen.

Men åter på bergen står Vindsvales son*
och skakar de snöiga vingar med dån,
och hararna vitna, och rönndruvan glöder
och tåget församlas. Mot Söder! mot Söder!

Till grönskande ängar, till ljummande våg,
till skuggande palmer står åter vår håg.
Där vila vi ut från den luftiga färden,
där längta vi åter till nordliga världen.

* Vintern enl. nordisk mytologi.

Den döde

Du älskade, när jag är död en gång
och likafullt mitt minne och min sång
än några stunder leva kvar i Norden,
då hör du kanske ofta nog de orden:
"I skaldens bröst sin nyckel dikten har,
du kände honom, säg oss hur han var;
ty många rykten genom landet vandra,
förvirrande, motsägende varandra."
Då tänker du: "Jag kände honom väl,
jag läste länge i hans öppna själ,

en rörlig själ, som gjorde själv sin plåga
och slutligt nedbrann i sin egen låga.
Ombytlig, lättörd, barnslig, misstänksam
han svärmade igenom livet fram.
Hans ungdom såg jag ej, men mannens hjärta
förtärdes lika utav fröjd och smärta:
nu glad som gudar i Olympens sal,
nu dyster, mörk som de fördömdas kval,
en evig yngling med en evig trånad,
en from, en öppen, och likväl en grånad.
Från mången iring, som han medgav fritt,
hans hjärta hamnade till slut vid mitt.
Jag fick hans kärlek, kunde den ej mista.

den var hans varmaste, den var hans sista,
och mannen med det vittbekanta namn
han trivdes ändå bäst uti min famn.
Hur ofta svor han, däri innesluten,
en evig tro, av honom aldrig bruten!
I livet var min kärlek honom nog,
och med mitt namn på läpparna han dog."

Så tänker du, fast du det icke säger,
och då kanhända detta blades äger
för dig ett värde, som det nu ej har.
Då känner du vad du för honom var,
då minns du rörd de dagar som förlutit,
då ångrar du om du mot honom brutit.
O Emili! när då en gång du står
uppå min grav, och länge väntad vår
nedstigit, liksom nu, från himlarunden
med knopp och löv och fågelsång i lunden:
säg i ditt hjärta då ett vänligt ord
till slumraren som ligger under jord,
ty döden själv kan ej min kärlek hämma,
och var jag är förmimmer jag din stämma.

Skaldens morgonpsalm

Sol, som från mig flytt!
Över bergens topp
lyfter du på nytt
strålig hjässa opp.

Jag vill bedja med de myriader.
Hör mig sångens, hör mig ljusets fader.

För den bleka nöd
stäng igen min dörr;
giv i dag mig bröd
som du givit förr;
att den höga himlakraft ej rymmer
ur mitt bröst för jordiska bekymmer!

Tag mig med i skyn
på din himmelsfärd!
Öppna för min syn
diktens sköna värld!
Låt dess gudabilder i det höga
sväva klara för ett dödligt öga!

O! du vet det väl,
hur jag älskar dig.
Därför fyll min själ,
fyll den helt med dig!
Årans, guldets, maktens åtrå vike
från mitt rena hjärta, från ditt rike!

Lär mig måla se'n
för den dunkla jord
varje himlasce:n:
giv mig språk och ord,
att de flyktiga gestalter stanna
på mitt papper, levande och sanna.

Se, du hör min bön,
hör mitt lov också!
Jorden syns mer skön,
himlen mera blå.
Andar viska i de svala lunder,
jag hör harpor, jag ser skaparns under.

Giv mig kraft och mod
att förakta rätt
dårs övermod,
tidens kloka ätt,
som beler vad skaldens pensel målar,
fåfångt doppad uti dina strålar!

Tiden flyger bort,
konsten är så lång,
livet är så kort.
Upp min själ till sång!
Guden kommer. Lyssnen myriader!
det är sångens, det är ljusets fader.

Proletärdiktaren Fridegård

av Ebbe Schön

■ Vilket värde har Jan Fridegårds böcker som kulturhistoriska källor? Blå den aspekten anlägger här Ebbe Schön, författare till boken "Jan Fridegård – proletärförfattaren och folkkulturen". Fridegård ville, med egna ord, vara "ett språkrör för många som lever och dör tyst och tungt – utan möjlighet att själva få säga sitt ord".

Jan Fridegård tillhör vår litteraturs mest utskälda författare. Han ansågs länge skriva allt för rätt och osminkat för att passa den goda smaken. När Jag Lars Hård kom ut skrev en borgerlig kritiker: "Otvivelaktigt har författaren träffat svensk dräng- och dragonmentalitet på kornet i all dess kompakta busaktighet." Åtminstone en av de viktigaste orsakerna till omdömen av det slaget var säkert att kritikererna var vana att betrakta många av de motiv och mycket av det språk som hörde samman med den "obildade" underklassen som oestetiskt och fränstötande. Realistiska skildringar av de obesuttnas tankevärld eller levnadsvanor var olämpliga i litterära sammanhang. I varje fall om inte författaren filtrerade material eller demonstrerade sitt avståndstagande. Hur fattigfolket tänkte, kände och talade var för dem i många fall främmande, och när de konfronterades med verkligheten markerade de de häftigt sitt avståndstagande.

Genom sin uppfostran hade Fridegård fått

del av värderingar, synsätt och kunskaper som fanns hos en proletär befolkningsgrupp, och han kände i grunden dess materiella villkor. När han skrev sina verklighetsskildringar kom han att inta en position som något av en konstnärlig kulturförmedlare. Han hade goda förutsättningar att till ett litterärt plan överföra kulturelement, som hos en författare med annan bakgrund lätt hade kunnat bli förvanskade, kanske presenterade i en alltför tillrättalagd, "förädlad" form.

Men trots att Fridegård i ovanligt hög grad grundar sina verk på egna erfarenheter, är det från källkritisk synpunkt ändå viktigt att man inte betraktar dem som till alla delar självupplevda och sanna. De bygger oftast på vad han själv har upplevt, men stoffet har omstrukturerats för att passa det episka konstverkets krav, vissa händelser har tillagts osv. Dessa avvikelser från en upplevd verklighet gäller dock i samtliga verk mest de yttre händelserna. Vad gäller sakinnehållet i övrigt – miljöskildring, människor, psykologiska förhållanden m m – har han av allt att döma varit nog med faktiteten. Detta hindrar naturligtvis inte att en viss tendens förekommer, att några motsättningar har skärpts och andra har avpassats, att människors karaktärer har avpassats efter den konstnärliga effektens krav och liknande.

Måttfull tendens

Tendensen är dock måttfull i Fridegårds verk. Varken i hans artiklar och föredrag eller i hans diktverk förekommer någon beskrivning av lantarbetarnas förhållanden som kan betecknas som en svartmålning om man jämför med uppgifter från andra håll. Tendensen ligger främst i själva det chockerande materialet, inte i författarens metod att använda det. "Fastän jag medger gärna att det är svårt att undvika de bittra tonfallen när jag tänker tillbaka på barndom och ungdom" skriver han i en artikel. Och han fortsätter: "Många som vuxit upp sen dess har sagt mig att inte var det väl så som du, Ivar Lo och Moa Martinson har skrivit. Jag har endast kunnat svara att det var ännu värre. En genomförd skändning av en stor folkgrupp som väl länge än ska stå som en

svart fläck på svenskt samhällsliv."

Jan Fridegårds skildringar har ett kulturhistoriskt värde, inte minst därför att han går djupt in i lantarbetarnas kulturförhållanden och söker visa deras värderingar och synsätt, ja hela deras tanke- och känslvärld.

"Fattiglycka"

Något som kanske är ägnat att förvåna är att han ingalunda berättar om någon desillusinerad och andligen helt förslavad arbetarrupp. Politiskt och socialt är den nedtryckt, men den har optimism och förtröstan trots allt. Från egna erfarenheter i tidiga år kan han även rapportera om ett slags "fattiglycka", en förmåga att utvinna glädjeämnen även ur de torrtigaste yttre förhållanden:

"Tänker på sopbacken hemma, den var för fem familjer och jag letade dagligen i den bland flugor och stank medan några jättehöga aspar spelade högt över mig. En hittad knapp gjorde mig lycklig för timmar och dagar. I synnerhet när mor tog emot den, tittade lite närsynt på den och sade att den kommer nog till användning förr eller senare. Tack ska du ha. I stor och ren lycka sprang jag ut, hoppade och rullade mig i gräset, klättrade upp i eken eller slog någon som var mindre än jag, på käften."

Han är själv medveten om att han som mögen författare kan missta sig en del om vad han upplevt: "Minnet ljuger väl inte medvetet men det förgyller vardag som en åttitalssram kring en hötorgs målning." Givetvis anser aldrig Fridegård att fattigdomen som sådan skulle vara något eftersträvarvärt. Han menar att det kunde ligga säregna och nästan vackra stämningar över eländet, men de kom inte av fattigdomen utan trots den.

Tålmodighet och strävsamhet var enligt Fridegård nödvändiga egenskaper för den som skulle klara sig under de svåra förhållanden som statarlivet erbjöd. Mitt i fattigdomen försökte man också behålla en viss värdighet. "Fattig men stolt, hövlig mot alla men krusar föringen" är ett talesätt som ofta återkommer i hans lantarbetarskildringar. De medel med vilka man försökte lätta upp tillvaron var enkla. Fridegård berättar något som kanske för många är en överraskning: att många fattiga

hade ett starkt sinne för naturens skönhet. Statarna hade tex mycket glädje av blommor: "Bäst av alla gillade statarna ringblommor. De bredde ut sig och klarade sig själva. I skugan under äppelträden blev de lite figula, men levde och utihärdade allt – envist och länge som statarna."

För gummorna var sammankomsterna vid cikoriakaffet en nödvändighet. Då sladdrades det och berättades, och då kände man gemenskap i eländet. Karlarna träffades också när tillfället kom. Bäst var det om man då lyckades skaffa en liter brännvin, som kunde ge tröst och få en att glömma det tunga vardagsslitet.

Få böcker

Möjligheterna till boklig bildning var naturligtvis obetydliga i denna miljö. I hemmet fanns förutom bibel och psalmbok inte många böcker. Fridegård framför aldrig något agitatoriskt budskap i rent partipolitisk mening. Detta innebär dock inte alls att han skulle sakna en genomtänkt uppfattning. Han hade tagit emot intryck från olika håll, framför allt från ankrismen genom tidningen Brand, men även från socialdemokratin och kommunismen, och han hade omsatt dessa intryck med ledning av rent personliga erfarenheter.

Också vad gäller klassmotsättningarna går Fridegård in under ytan och söker blottlägga de intressen och värderingar som ligger bakom de påtagliga, yttre förhållandena. Godsgärens vinstintressen uppmärksammas i många sammanhang. Enligt Fridegård saknade sekelskiftets godsägare den inte alltför avlägsna tid då de hade rättighet att tukta sina arbetare med käppen. "Ja, förr var det tyst och benskalvande på herrgårdens- och brukskontoren. Hundpiskan på vägen var en bra underhandlare."

Men Fridegård undviker som alltid att för enkla problematiken. Han ser inte klassmotsättningarna som något som enbart gällde förhållandet mellan två läger, även om de viktiga skärningspunkterna fanns i gränsområdet mellan besutten och proletären. Han visar att klasstänkandet hade genomsyrat lantarbetarnas tankevärld, och att dessa ganska starkt

kunde uppleva rangskillnad även sinsemellan. Kogubarna var tex medvetna om att deras arbete räknades som underlägset det arbetet som körrängarna hade.

I sin diktning tar Fridegård definitivt parti för de små i samhället, inte bara för de fattiga arbetarna utan i ännu högre grad för de utslagna, för luffarna, tiggarna och enstöringarna, dem som de "normala" människorna stötte bort ur sin gemenskap. Själva hade han fått erfara vad det ville säga att bli betraktad som en underlig särling.

Fridegård beskriver i sina verk hur ett klasshat steg för steg byggdes in i honom som barn, ett hat som senare i hans liv skulle komma att förbittra hela hans tillvaro. Detta orsakades av de orättvisor han såg på nära håll, men det berodde också på faderns inverkan. Denne satte enligt Fridegård *troset* mycket högt. Det var en värdefull egenskap om det riktade sig mot de makthavande.

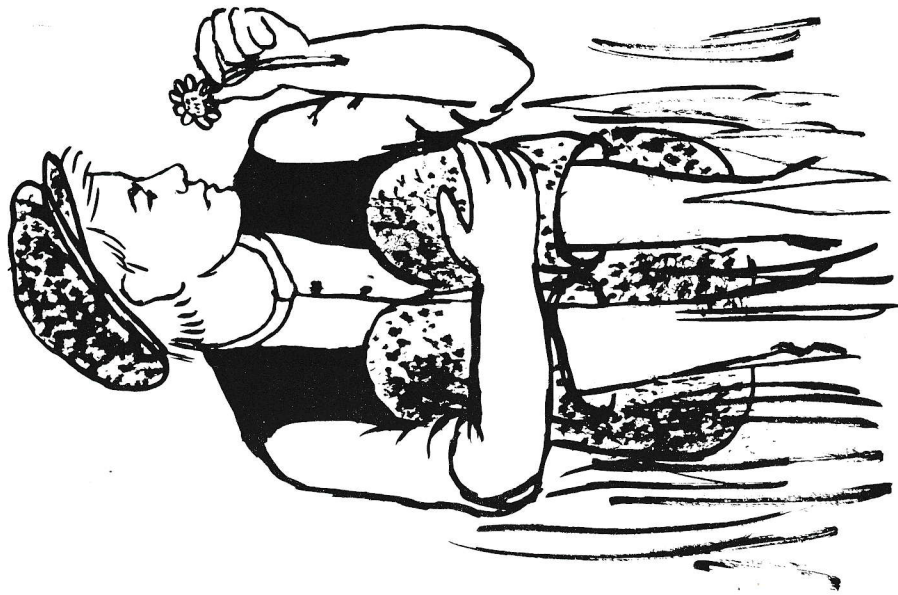
Fridegård och folkloren

Förankringen i den folkliga kulturen märks även tydligt när det gäller Fridegårds förhållande till *folkloren*. I hans verk finns många inslag av den folkdikt och folkstro som han kände från sin hembygd eller hade mött på andra platser. Han tar upp även sådant som många sannolikt skulle betrakta som trivialt: han är inte bara intresserad av folkliga sägner, memorat, trosutsagor, visor och dylikt utan t o m av så enkla utslag av folklig "diktning" som vanligt väggklotter.

Han visar folklorens mångsidiga funktioner i den miljö den förekommer i, och han lyfter fram berättarna. Bland dessa får fadern en betydande roll. Han framställs som en rik berättarpersonlighet med bred, omväxlande repertoar och synnerligen god berättarförmåga. Av särskilt intresse är den vikt som Fridegård lägger vid återgivningen av *berättarsituationerna* med allt vad detta innebär. Han beskriver publikens reaktioner – uppskattande kommentarer eller uttryck för tvivel eller ogillande – liksom berättarens motpreliker, de associationer som leder till att en annan berättare tar vid och framför en ny anekdot eller sägen osv. Hans konstnärliga ambitioner förenas uppen-

"I skolan".

Jan Fridberg

"I naturen".

barligen med en strävan att ge en i största möjliga utsträckning riktig bild av den intellektuella miljön sådan han minns den hos de fattiga.

Naturligtvis har det varit omöjligt för författaren att exakt minnas de levande scener som han så ofta återger. Ändå torde hans verk innehålla sanningen om fattigfolkets kultur i en alldeles speciell mening: han kan visserligen knappast minnas precis vad statarna och

torparna sade och gjorde, men han vet efter vilka mönster de handlade, hur samtalen var konstruerade, vilka grundläggande värderingar man framförde. Liksom fallet är med författare som Moa Martinson, Vilhelm Moberg, Dan Andersson och många andra har Fridbergs verk inte bara ett stort konstnärligt värde utan är också kulturhistoriska källor vars betydelse tidigare alltför litet har uppmärksamats.

Anne Lidén 1982

Teckningar av Anne Lidén.

Busarnas demokrati

av A Gunnar Bergman

■ Vi presenterar här en text från 1948 av A Gunnar Bergman, en numera nästan helt bortglömd författare och journalist. "Busarnas demokrati" är en artikel som fortfarande bryter upp gränserna för en "städad" och ofarlig kulturdebatt. Sven O Bergkvist har skrivit ett efterord.

För ett par år sedan hade Göteborgs Stadsteater en mycket märklig premiär. Det var fransmannen Albert Camus' stora drama *Caligula*. En föreställning som förutom vad den i övrigt konstnärligt och innehållsligt betydde, även medförde ett definitivt genombrott för en av våra intressantaste yngre skådespelare nämligen Anders Ek. Premiären var inte helt utsäld.

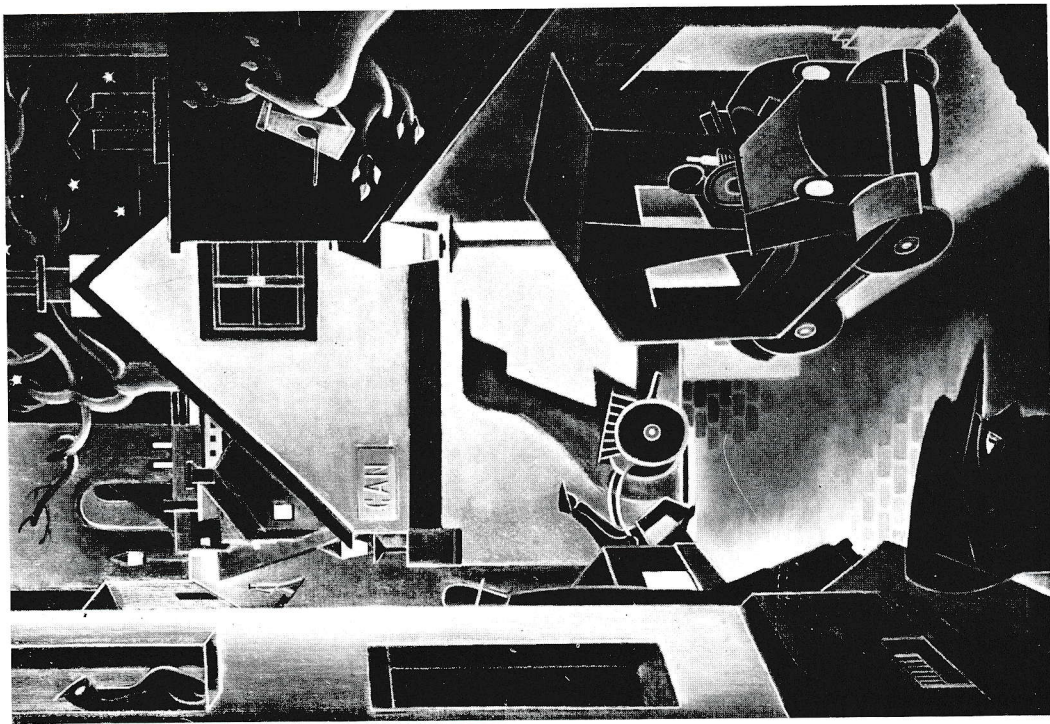
Samma kväll bjöds på probrottningar i Mässhallen. Där var det utsäldt och massor av folk fick vända om utan att ha fått biljetter. Dagen efter träffade jag en bekant som varit på dessa probrottningar. Jag uttryckte stilsamt min förvåning över att dylika tillställningar kunde samla så stort intresse. Medan Stadsteatern inte var utsäld. Han sa:

– Ja, ser du somliga gillar probrottningar och andra teater. Smaken är olika. Det ena kan väl vara lika bra som det andra.

Men det är det som det inte är. Det är här inte möjligt att se på företeelsen som endast en smakfråga vilken inte får diskuteras. Och det ena är *inte* lika bra som det andra. Om vi företar en omröstning om vart publiken helst vill gå och finner att 3 000 föredrar probrott-

ningar i Mässhallen men endast 1 000 en premiär på Stadsteatern så är det inte de 3 000 som i kraft av sin majoritet har rätt, utan de 1 000. Om valet skulle betyda att endera av föreställningarna måste inställas – vilket lyckligtvis inte är fallet – så blir det ännu tydligare att majoritetens beslut är felaktigt och att det är minoriteten som har rätt. I demokratins namn.

Ja, just i demokratins! Demokratien förutsätter nämligen för att kunna fungera att alla, eller i varje fall ett mycket stort antal, medborgare strävar efter större kunskaper, ökade insikter och vidgade perspektiv – över huvud efter ett rikare liv. Slöheten, okunnigheten, förnöjsamheten med den egna lilla inskränkta världen är demokratins dödsfiender. Kulturen och de kulturintresserade befinner sig alltid i minoritet. Men det är absolut nödvändigt för allas vår vidare växt att denna minoritet tolereras och att vi försöker avancera fram till den. Finns inte denna strävan då är läget hopplöst. Då intar vi samma ståndpunkt som Albert Engströms buse då han konfronterades med tandborsten:

Tvärgata. Målning av Gan, Gösta Adrian Nilsson, 1929.

– Det är bara ett nytt njutningsmedel för den förbannade överklassen!

Vad det gäller det rena kunskapstillägnandet har detta numera vunnit tämligen allmänt erkännande som något värdefullt – det är bara i några undanskymda bondeförbundssocknar man fortfarande gör motstånd mot utökning och förbättring av undervisningen i folkskolan och dess påbyggnader. Men den viktiga sidan av kulturlivet som heter konst, musik, litteratur, teater osv har inte vunnit så allmänt er-

kännande. Här finns ett det slöa avståndets motstånd som verkligen är ganska kompakt. Här försöker alltiämt busarnas demokrati göra sig bred. Här nöjer man sig ofta med att konstatera att »det där förstår jag inte» och anser sig därmed ha utdömt konstverket, ja, hela konstarten, icke betänkande att det visserligen alltid är fråga om konstnärens kvalifikationer men *också* om åskådarens eller mottagarens.

Det är besynnerligt nog fortfarande nära

Skiss till "Razzian", 1911 Umberto Boccioni. Italiensk futurist, som hyllade den råa muskelkraften.

nog kutym att det sägs: "Det där är väl ingenting för en vanlig enkel arbetare". Men det är just vad det är! *Det finns nämligen inga vanliga enkla arbetare*. Det finns bara människor, individer – de må vara kroppsarbetare eller något annat – som är ytterst komplicerade och ovanliga var och en för sig, var och en på sitt sätt. Det innebär en dum och orimlig nedvärdering av den egna personligheten att i den meningen beteckna sig själv som en vanlig enkel arbetare. Och det innebär en förolämpning mot hela klassen, hela gruppen, att göra denna nedvärdering till en dygd som man gärna vill påtvinga andra. Det är att upphöja slöheten, likgiltigheten och intoleransen till en förnämlig egenskap när man avstår från konstant njutning därför att man tycker man inte förstår och därför dömer ut konstverket. I stället för att söka skaffa sig det vetande som behövs för förståelsen. "Konstens uppgift är ju att få oss att se, stundom tvinga oss att se det vi inte vill se." (Knut Jaansson). Det lär inte finnas mer än några dussin personer i världen som helt förstår och är på toppen med vår tids senaste rön i fråga om kärnfysiken men inte går "vanliga enkla arbetare" omkring och föraktar den vetenskapliga forskningen kring atombomben

för det. Vi får ingenting gratis – inte heller förmågan att njuta av konst. Vi måste skaffa oss insikter för att på den vägen kunna berika vårt liv. Det är hela saken.

Förstå, förresten. Vad är det egentligen för nånting? Är det inte ett erkännande av vissa konventioner eller föreställningar och fördomar av andra? Man utdömer en abstrakt målnings därför att den inte föreställer nånting. Man har alltså försvurit sig åt konventionen att en målnings ska vara en avbildning av nånting. Men man fördömer inte valsen Avestaforsens brus därför att den inte låter som avestaforsens brus. Här har man alltså erkänt en annan konvention.

Alla tidningar – inte minst A-pressen – och särskilt Radion utsättes för en ständigt malande kvam av meningsyttringar från de bekväma, de lata och de konservativa i avsikt att få allting så "folkligt" och enkelt och lättfattligt och banalt som möjligt. Ropen på mera dragspelsmusik i radion och dördomandet av den klassiska musiken stiger mot skyn där visserligen inte radiochefen Hugo sitter men där fan själv myser av belåtenhet – andlig lätthet hör nämligen till de sju dödsynderna. Verklighetsflykt och verklighetsförfläkning ropar

A. Gunnar Bergman – med röd kultursyn

av *Sven O Bergkvist*

■ Författaren Sven O Bergkvist tecknar ett porträtt av A Gunnar Bergman: "Tyvärr är han praktiskt taget glömd nu – och när man tänker efter känns det mycket orättvist. För han var en kontroversiell och annorlunda socialist. Hans röda tankar stämde inte alltid med det som för dagen var gällande. Men han väckte respekt."

Minns så väl A. Gunnar Bergman när han satt där bland böcker och tidningar i det något dammiga och inpyrda redaktionsrummet på gamla socialdemokratiska AT vid Norra Ban- torget i Stockholm. Han satt och grunnade och tänkte röda tankar över skrivmaskinen. Pips- kägget guppade i takt med spelet över tangen- terna. Men när man med en diskret hostning väckte hans uppmärksamhet möttes man som regel av en mild blick och ett lite underfundigt leende. Han visste vad det var fråga om – antingen hade man en artikel eller novell på fickan. Och man behövde pengar: det gällde att överleva dagen, förhoppningsvis veckan, och så var det ju det där med hyran... Och AT publicerade en novell om dagen(!). Till ett ho- norar av 75 kr. Goda slantar på den tiden. Och det skulle vara bra noveller – och A. Gunnar och hans efterföljare fick bra bidrag. Det skul- le kunna bli en bok på tusentals sidor.

Det var alltså på den tiden när arbetarrörel- sen värnade om författare och god litteratur... Men vem var A. Gunnar Bergman själv då? Tyvärr är han praktiskt taget glömd nu – och när man tänker efter känns det mycket orätt- vist. För han var en kontroversiell och annor- lunda socialist. Hans röda tankar stämde inte alltid med det som för dagen var gällande. Men han väckte respekt.

En del fakta måste tillföras bilden. A. Gun- nar föddes i Uddevalla 1903 och avled 1967. Som ung gick han i folkhögskola – vid sidan av sanatorierna på den tiden arbetarungdomars universitet. Det där med studentexamen och "riktiga" universitetsstudier var i första hand

till för rikemansbarn. A. Gunnar fick livserfa- renhet i stället för "höga studier". Han blev journalist. Åren 1942–56 var han teater- och litteraturkritiker i Aftonbladet och 1957–67 var han knuten till Arbetet. Han var radikal kulturskribent, från i sin samhällskritik, och dessutom var han lyriker och dramatiker. Han utgav diktsamlingarna Erfaret (1935), Du sit- ter i rävsaxen (1947) och Idyll i skugga (1952). Ett av hans viktigaste verk var Rödfrågad kul- tursyn (1949). Han skrev skådespelen Den rät- ta (1953), Kvinnolinjen (1954) och Den röda blomman (1956). Dessutom dramatiserade han Folke Fridells Syndfull skapelse (1952).

Men i det här sammanhanget är det alltså fråga om hans samhällskritik och rödfärgade kultursyn – och på det området trodde A. Gun- nar, till skillnad mot många skildade esteter som hade sina egna, avskilda dialoger, på en folkets kultur och på människors förmåga att tillgodogöra sig den. Men han var så tillvida inte okritisk. Han var fränt kritisk mot slöhet, okunnighet och förnöjsamhet varifrån sådant än kom. Det finns inga "vanliga enkla arbeta- re", konstaterar han. Det är en dum och orim- lig nedvärdering och en förolämpning mot hela klassen. Han kritiserar tidningar – inte minst A-pressen – för bekvämlighet och banalitet. Han drar ut konsekvenserna i en fråga: om analfabeter i ett land blir i majoritet – ska man då i demokratins namn underlåta att infö- ra skolplikt. A. Gunnar var i många frågor före sin tid. Nu är han glömd av de allra flesta – men blir mer och mer aktuell.

A. Gunnar Bergman. Teckning av Mark Sylvan.

man efter och nöjer man sig med när det gäller den andliga spisen därför att man inte ids söka frisk och närande föda. Men skulle man få ett halvt kilo köttfärs i konsum som vore förfäl- skat och skämt då skulle lättjan minsann inte hindra vederbörande från att gå tillbaks med eländet och ha en uppgörelse med föreståndar- ren. Då kommer konsumenten med ögon som glöder av förtrytelse och kräver sin rätt. Tänk om förtrytelsen vore lika stor när han bjuds havajischlagars i radio! Eller ta en annan bild: om analfabeter i ett land är i majoriteten och därtill ovilliga att lära sig läsa, betyder det då att man i demokratins namn ska underlåta att införa allmän skolplikt?

Analfabeterna på konst av olika slag är i majoritet. Men det betyder bara att större en- ergi måste nedläggas på att avskaffa denna analfabetism. De som är medvetna om att de hör dit men nöjda med det och därtill vill trycka sin stämpel på hela kulturlivet – ja, får

de råda, då hamnar vi verkligen i en busarnas demokrati. Och det får inte ske.

Det är ingen skam att vara okunnig – vi har det gudi klagat inte så väl ordnat ännu att alla yttre hinder är avskaffade på vägen till bild- ning – men det är en skam om okunnigheten är självförvållad och det är en sjudubbel skam att vara nöjd med sin okunnighet och sin obild- ning. Det är en förnöjsamhet av mångfalt värre slag än den självutplånande och räddhågade tillfredsställelse med de urusla yttre livsbe- tingelserna som under arbetarrörelsens barn- dom stundom lade svåra hinder i vägen för en "vanlig enkel arbetares" organisering i starka och kampdugliga organisationer. Då ansåg sig en sådan person inte kunna tampas med her- rarna och vara med och bestämma om fördel- ningen av arbetets resultat – nu tror han sig inte om att kunna vara med och dela kulturens goda så att han också får sin rättmätiga andel.

(AT den 5 juli 1948.)

Alexei Ilitch Kravchenko (1889–1940)

av Jan Myrdal

När man nu skriver om den revolutionära ryska konsten brukar man se till suprematisterna, futuristerna och konstruktivisterna eller möjligtvis de kubister och Cézanne-epigoner vilka behärskade Moskvas akademi på 1920-talet. Men det är intendentmak. Modernismen var efterklang redan för sextio år sedan. Den som är intresserad av den bildmodernismen bör

söka sig på adertonhundraletskanten av Första världskriget. Då var den frisk.

Att man i Stockholms akademi målade på Cézanne-manér ännu på fyrtioalet och nådde fram till den modernistiska efterklangen först därefter säger bara att om intendentkonsten är sen av sig i allmänhet så är den akademiska intendentkonsten i Sverige än senfärdigare.

Som alla stora sociala revolutioner släppte också den ryska revolutionen fram en flod av bilder. Dessa bilder utnyttjade naturligtvis hela den formvärld och den palett som modernister – och Cézanne – erövrat men de blev konstnärligt starka just därför att de inte sökte sin styrka och sin tillstymmelse i konsten och inte var av betydelse för formens skulle utan begagnade sig av konstens former. Konst för sig blir alltid kitsch och okonst; först konst som ändamål blir verklig.

Detta är intendenterna inte överens om. Hur kunde de? Deras är uppgiften att slå vakt om den rådande osmaken. Det kan vara salomåleri från 1890 eller modernism i pensionsaldern. Ingen konst – den må vara aldrig så stark och ändamålsenlig i sin tid – kan undgå ödet att en dag hängas på parad och utsättas för seminarioövningar. Nog om det!

Men i den stora ryska revolutionen blev det inte oljemåleriet som kom att dominera inom konsten. Det hade flera skäl. Trots Repin, Verastjagin och de andra färgstarka ryska adertonhundraletsmålarna var oljefärgsmåleriet inte det som nådde fram. (Det kom senare. Under trettioalet med de stora socialrealister vilka nu – i en annan fas av intendentismen – för tillfället förklarats okonst A. Gerassimov, B. Johanson och de övriga.)

Det var grafiken som var ledande och revolutionär. Majakovskis ROSTA-fönster. Britten på papper gjorde det nödvändigt att göra despeschbyråernas fönster till blickfång och nyhetsförmedlare. Bild och text i slagkraftig enhet. Men också strax därefter affischkonsten. Från 1918 och framåt slående bilder av D. Moor, A. Apsit, W. Fridman, S. Iwanov och många andra. De utnyttjade varje stil och varje teknik och fick murarna att tala och ropa: Till häst! Till häst! Till häst! arbetare och bönder! det röda rytteriet ger oss segern!

Men redan under denna revolutionära fas kom en annan nödvändighet att få grafiskt

uttryck. Revolutionen var också en kulturrevolution. Miljoner analfabeter och i okunnighet och mörker sjunkna skulle ges alfabet och böcker. Kulturrevolutionen under åren efter den ryska revolutionen fram genom trettioalet och in i fyrtioalet drev den ryska bokillustrationen och det ryska träsnittet till blomstring.

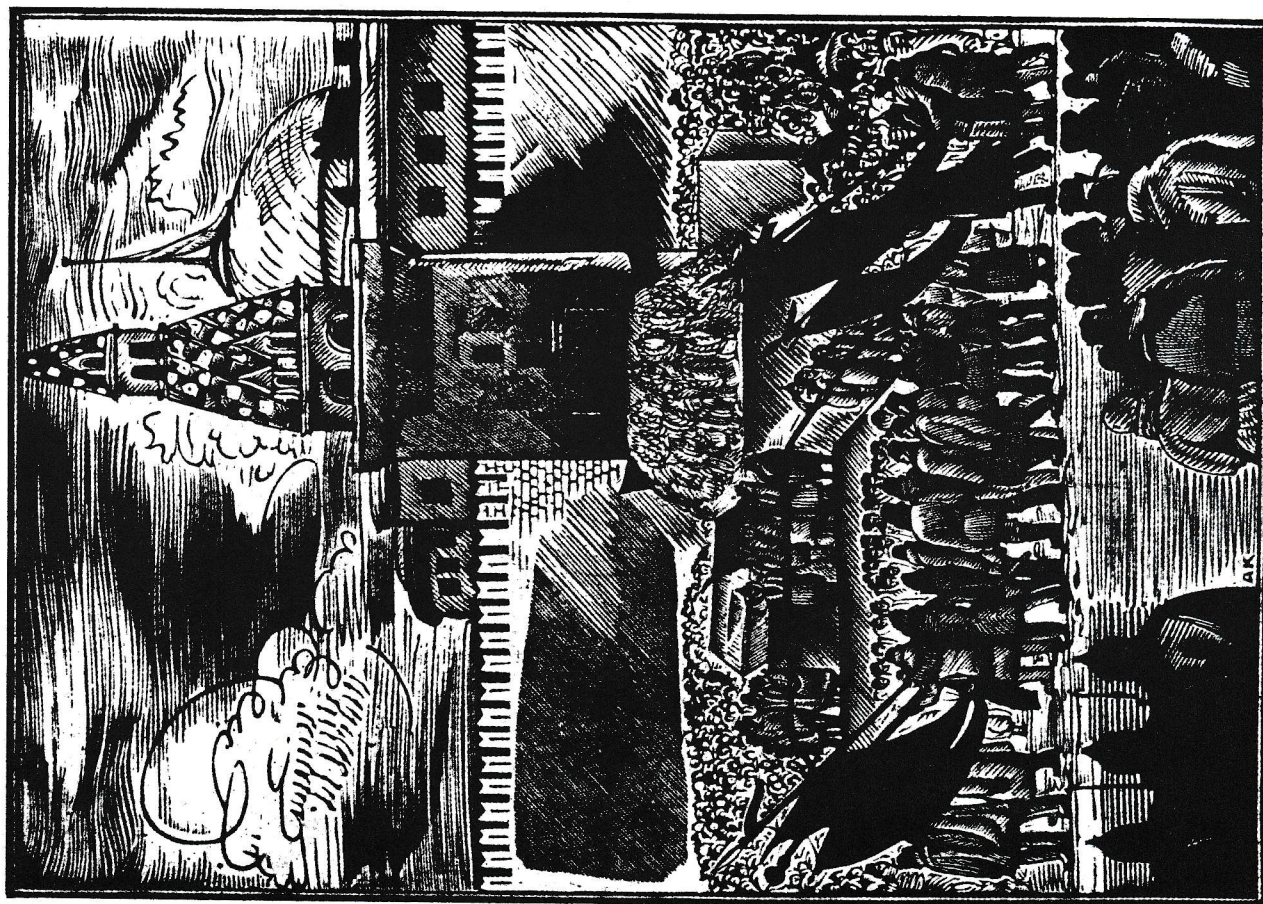
Det var detta som gav konstnärer som Goncharov och Favorski och många andra möjligheter att utvecklas. Till de allra största mästarna under denna tid hörde Alexei Ilitch Kravchenko. Han föddes i Pokrowsk vid Volga den 30 januari (gamla stilen) år 1889 och avled i Moskva den 31 maj 1940. Han studerade i Moskva 1904–1910, i Italien 1911, i Indien 1913–1914. Han deltog före kriget i en rad utställningar, var medlem av Moskvas konstnärsförbund och hade nått vackra framgångar.

Men först revolutionen och inbördeskriget frigjorde honom. Då fick han sina stora uppgifter. Han övergick alltmer till träsnittet. Han illustrerade – och möjliggjorde därmed för de nyss analfabetska att läsa – Kleist, de Coster, Dickens och andra stora författare.

Det var i grafiken och dess svårta han kunde utveckla de ryskt folkliga traditionerna till fantasi och bild. Från sina resor – till Paris t.ex. – gjorde han stämningmättade blad. Men det är som träsnittsmästare och bokkonstnär han fick sin verkliga betydelse. Där tillhör han århundradets stora.

Vilket Harald Sallberg framhöll när Gun Kessle och jag ordnade en utställning med de revolutionära ryska grafikers verk vi valt ut i Moskva 1957. Det var en försäljningsutställning – men vi hade inte råd att köpa ett enda blad. Trots att där fanns såväl Kravchenko som Favorski!

Kravchenkos storhet ligger i föreningen av fantasi och total behärskning av materialet. Linjen är helt självklar, formen enkel och tydlig. En driven estetisk konst för bondemiljoner vilka just lärt sig läsa. Alltså avsedd att tillfredsställa de högsta krav.

Sorgens dag. Lenins begravning på Röda torget.
Träsnitt 1924.

På vakt för Sovjetunionen. Omslagsbild till romanen
"Sarrantjuki". Träsnitt 1931.

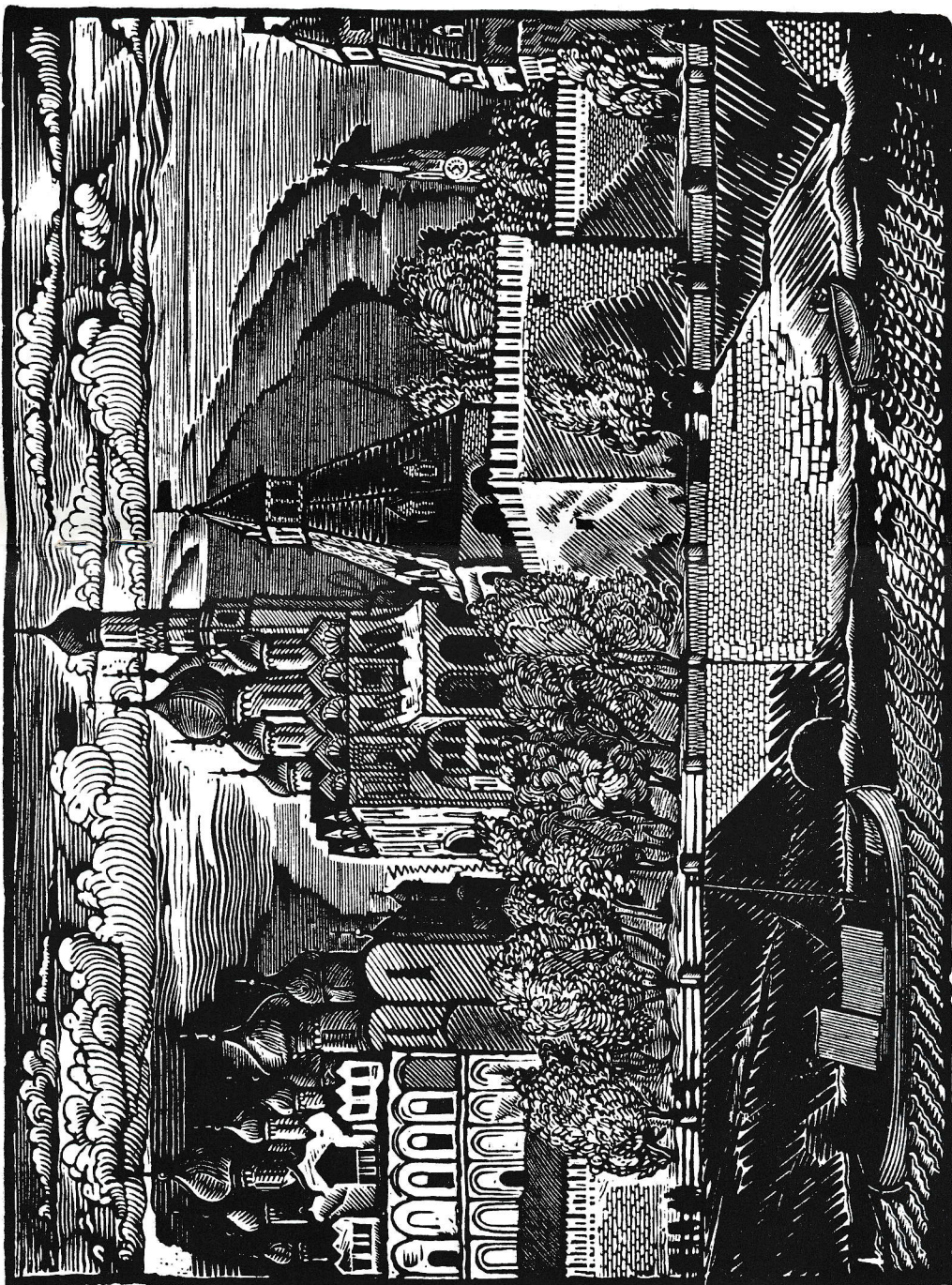
Pariskommunen. Avrättning av kommunarder.
Träsnitt 1924.

Pariskommunen. Branden i dockorna. Träsnitt 1924.

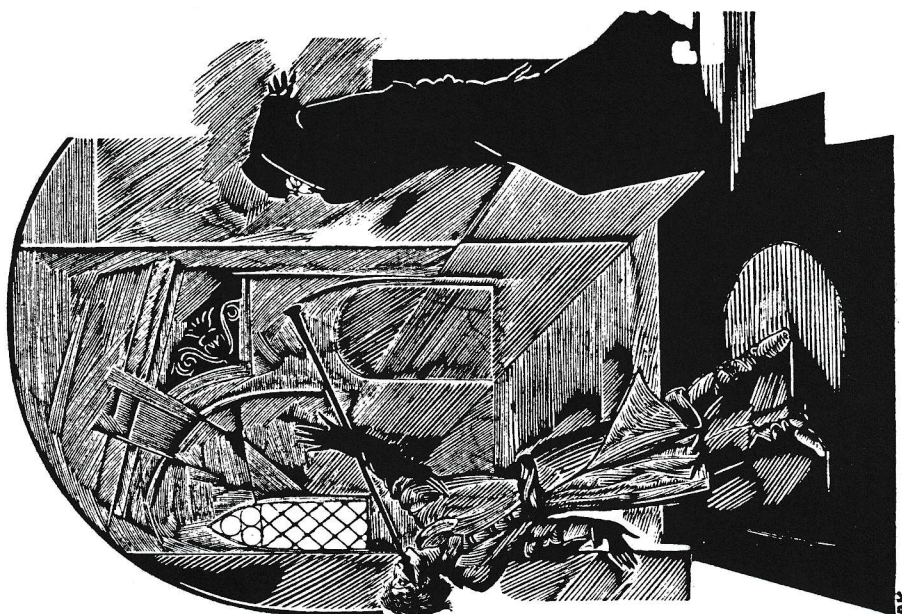
Vid S. M. Kirovs död. Vinjett för tidningen
Izvestijas sorgnummer den 5 och 6 december 1934.
Linoleumsnitt i färg 1934.

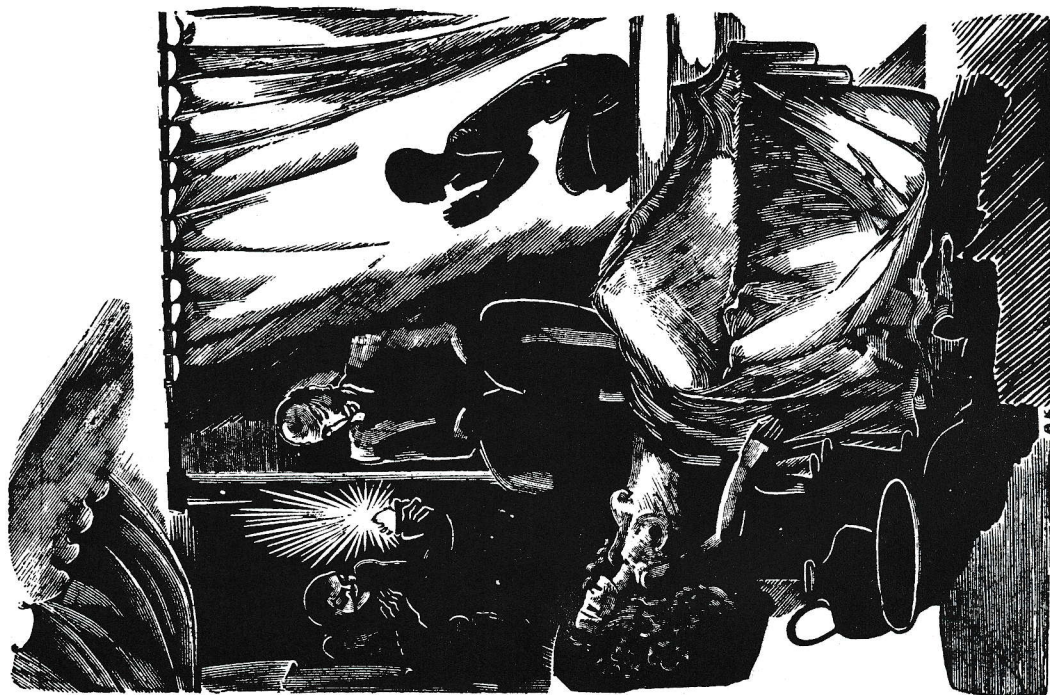
Kreml. Träsnitt 1923.

N. Gogol. "Vij" (i novellsamlingen Mirgorod).
Illustration. Träsnitt 1929.

G. Sjörm. "Elefantens gång". Illustration.
Träsnitt 1928.

S. Zveig. "Amok". Illustration. Träsnitt 1934.

V. Majakovskij. "Till vår ungdom". Illustration. Linoleumsnitt 1939.

A. Sjörräjevets. "Möster" (diktsamling). Ingress-
vinjetter och slutvinjetter. Träsnitt 1923.

Mondänt språk

av Lars Andrée

■ Tre teman, *TIDEN*, *SPRÅKET* och *ESTETIKEN*, vävs samman på ett sinnrikt sätt, och utgör tillsammans med en långsamt mognande konstnärlig insikt grundvalen för Marcel Prousts realism. Det hävdar Lars Andrée i sin andra artikel om *MARCEL PROUSTS PÅ SPANINGEFTER DEN TID SOM FLYTT*. (Första artikeln inför i Förr och Nu nr 2/82).

VIII

Röd-svarta boken, lördag 20 mars 1982, 00.30:

"En skönlitterär teknik har alltid sitt ursprung i författarens metafysik. Kritikerns uppgift är att definiera den senare före att värdera den förra". (Jean-Paul Sartre)

IX

Röd-svarta boken, lördag 3 april 1982, 07.00:

Tillvaron har proustifierats.²

För en timma sedan kunde jag efter nattens möda gå fram till fönstret och vika undan persiennen. Över den bleka, disiga dagern var himlen rosafärgad liksom spisarnas plattor som var varma i köken vid denna tid på morgonen.

Mödosamt gick jag ut till brevlådan lyssnade till min egen andhämtning. Jag öppnade Sundsvalls Tidning; så ledsamt att just kultursidans förstaartikel hade fått samma rubrik som den jag skickat in och som inte blev tryckt. Men inte bara rubriken utan flera ord

var exakt lika. Det gick verkligen för långt. Men det var inte bara några ord utan allsammans, och det var mitt namn som stod under... Det var ju min artikel som äntligen hade kommit in!

Vad jag höll i min hand var inte bara min artikel utan även symbolen för dess inkarnation i många sinnen.

För att exakt kunna bedöma det fenomen som försiggick i andra hus måste jag läsa denna artikel inte som författare utan som en av tidningens tiotusentals läsare. Jag slog tanksprikt upp tidningen på samma sätt som en oförberedd läsare skulle göra och försökte till och med se ut som om jag inte visste vad som stod i tidningen idag, och vore ivrig att ta del av de mondäna eller politiska nyheterna.

Mitt beslut var drygt året gammalt. Arbete jag, måste det ske om natten; om dagarna kunde jag på sin höjd försöka sova.

De goda idéerna föds i ensamhet, i en återkommande död. De försvinner så snart man är

två, och människor i sällskap ser dem aldrig. Har man möjlighet att leva för sig själv – är man också förpliktad att göra det, och vanskäpen är ett avsteg från denna plikt, ett uppgivande av det egna jaget.

Mitt språk genomgick en förvandling. Jag övergav en epok: Myrdal, Moberg, Strindberg och Almqvist; Sartre och Valles likaså. Nu kunde jag blott använda dem i mina små pastischförsök. Jag använde formuleringar som visade ett ställningstagande; jag närmade mig min mormors syster som lindar in sina utsagor i sinnrika omskrivningar så att den tilltalade själv ofta inte alls fattar vad det rör sig om.

Ohjälpligt känner jag igen Proust i min egen samtid. Strindberg, hos vilken oförsämheten var en naturbegåvning som han tyckte om att utöva (IV:457), blir från estetisk synpunkt sett, men blott från estetisk synpunkt, en variant av baron de Charlus; reellt tvärtom.

Prousts personager riktar sin vrede mot underklass; Strindberg mot överhet.

Den påtagligt enkla tekniken ger den suggestiva kraften i *På spaning efter den tid som flytt*. Språkets proustifiering innebär att man bortser från vad människor berättar "...ty det var inte vad de ville säga utan deras sätt att säga det som intresserade mig, emedan det avslöjade deras karaktär eller deras löjliga sidor; framför allt var det något som alltid på särskilt sätt varit föremål för min uppmärksamhet därför att det beredde mig en speciell förtjusning, nämligen det som två varelser hade gemensamt". (VII:33)

X

Röd-svarta boken, söndag 18 april 1982, 00.30:

Orden vi formulerar är intentionala, dvs de är aldrig slutna i sig själva ty de syftar bort mot verkligheten: "Behärskar vi språket kan vi ersätta ogenomskinliga ljud med genomskinliga idéer". (II:148)

Prousts språk tvinna sig fram i vackra – fina – bitvis tilltalande formuleringar; det är härlett ur, och avsett att karaktärisera den mondäna språkvärld där Marcel Proust tillbringade större delen av sitt liv. Dess främsta kännetecken är *lögner*.

Den som ljuger är sällan medveten om det.⁴ Marcel's mor tycker illa om ambassadör Norpois men, "...som hon var oförmögen att ljuga för min far intalade hon sig att hon verkligen beundrade ambassadören för att kunna uppriktigt lovorda honom". (II:15)

Då Marcel uppnått den ålder som låter honom ta orden i besittning uppträder han också hos sig själv den mänskliga lögnen "Jag var alltså inte övertygad om att jag ljög, men antagligen hyste jag vissa misstankar om den saken, ty jag kände hur jag rodnade då min far avbröt mig..." (II:77)

Dröjande genomsåddar Marcel det mondäna språkets mekanik. Fraserna upphör att syfta framåt i enlighet med sin innebörd; de hejdas, vänder åter och har som främsta funktion att ange den talandes eller det omtalades relativa position i gruppen.

Swann, Marceles första intellektuella möte utanför familjen, är genomsyrad av det mondäna liv han fört. Han saknar därför möjlighet att avge ett riktigt omdöme om umgänge, konst eller litteratur. (I:233) Oaktat imponerande – sympatisk – bestickande vältalighet är hans utsagor sällan sanna, men däremot kan de innehålla ord som avslöjar.⁶

Marcel registrerar att då Swann "...talade om något allvarligt ämne och begagnade ett uttryck som tycktes innebära en åsikt i en väsentlig fråga, lade han an på att isolera detta uttryck genom en speciell, likgiltig och ironisk betoning, som om han satt det inom citations-tecken eller velat fransäga sig allt ansvar för det". (I:99)

För att vinna inträde i de ledande skikten i samhället är man tvungen tillägna sig de respektive kottierernas speciella signalsystem. Det är ofta spetsfundering men det finns där: "Och i varje liten klick, den må vara mondän, politisk eller litterär, tillägnar man sig en persons förmåga att i ett samtal eller ett officiellt anförande, en novell eller en sonett, upptäcka allt möjligt som den hederlige läsaren aldrig skulle ha kommit på tanken att lägga däri". (IV:328)

När Swann på kvällen anländer till madame Verdurin, pekar hon på de blommor, som han på morgonen sänt henne, och säger: "Jag mäs-

te gråla på er". Madame Verdurin klandrar skenbart medan hon i egentlig mening smickrar Swann, som skolas i mondän retorik omedelbart tolkar formuleringen rätt. (I:214)⁷

I samma vänsallskap framstår doktor Cottard som ett fån eftersom han tar allt bokstavligh (I:196) och inte ser skillnaden mellan skämt och allvar. Då han med hjälp av laxering och lavemang botar Marceles andnöd kastas vi bryskt, som alltid hos Proust, in i en ny tolkning av honom: "Vi insåg sålunda att denne idiot var en synnerligen skicklig läkare". (II:71) Han blev professor och när hans kokerska skar av en pulsåder i armen och "...hans hustru blygt frågade om han inte kunde förbinda den sårade, hade doktorn ryckt på axlarna och jämrade utropat: 'Men det är ju alldeles omöjligt, Léontine, du ser väl att jag har satt på mig min vita väst'." Det är onsdag och Cottard anser det vara en oavvislig plikt att bege sig till Verdurins bjudning. (IV:265)

Han har lärt sin mondäna läxa. I själva verket kan ingen hos Proust göra karriär utan att ha inhämtat åtminstone de mest elementära grunderna i den sociala användningen av språket.

Sanningen finns inte i orden; en människas avsikter får man inte reda på genom att fråga henne (II:312); "...sanningen är snarare en ström som utgår från det som sägs till en, och som man uppfångar fastän den är osynlig". (IV: 463)

Ofta avslöjas realiteten av kroppen, medan det direkta språket sviker. Odette överväldigas av trötthet då hon ljuger (I:275), monsieur Legrandin, som uttalar sig mot snobbismen, förräds av sin köttsliga bakdel som kommer i gungning av tarvlig iver (I:124), Jupien uppenbaras av att hans blick är medlidsam, olycklig och drömmande samtidigt som han talar kyligt och ironiskt (III:19), Albertine anslår alltid en villrådig ton när hon fattat oryggliga beslut (V:84).

Med hjälp av extern spekulatation, dvs indirekt språk, med alla hjälpmedel, tolkar Proust det mondäna språket och klargör sambandet mellan ord och verklighet.

XI

Röd-svarta boken, söndag 9 maj 05.00:

Swanns kärlek till Odette är bestämd av att han hos henne känner igen dragen från en kvinna han sett på en tavla. Istället för ett portsätt av Odette ställer han en reproduktion av konstverket på sitt skrivbord. (I:220)

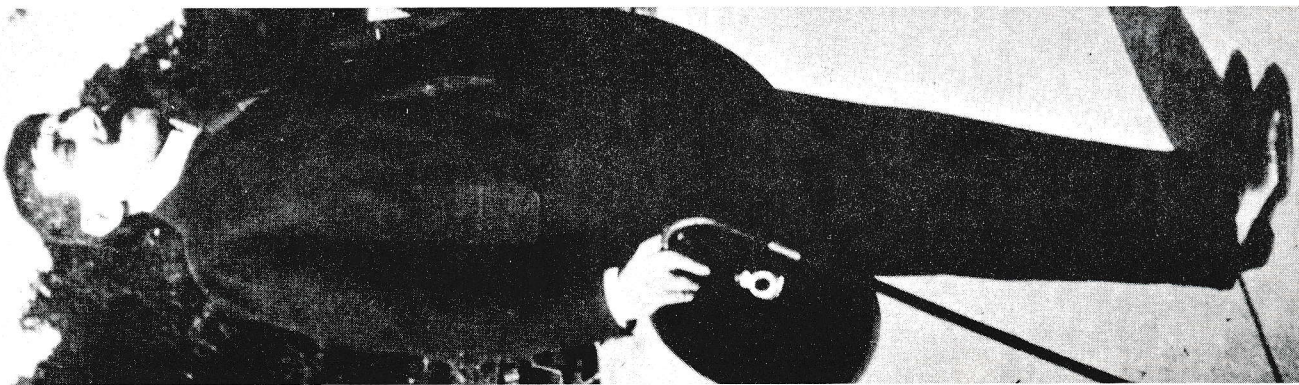
Den kärleken är predestinerad att gå om intet. Avtrycket står oföränderligt kvar på hans skrivbord och Odette omvandlas. "Och med den brutalitet som någon gång kunde bryta fram hos honom så snart han inte längre kände sig lycklig och som med ett slag sänkte hela hans moraliska nivå, utropade han inom sig: 'Att tänka sig att jag har slösat bort årtal av mitt liv, att jag har velat dö, att jag har upplevat min största kärlek – för en kvinna som inte tilltalade mig, som inte var min typ'." (I:373)

Alla personer som introduceras i *På spaning efter den tid som flytt* presenteras i en första glimt – en karaktäriserande gest – ett förledande estetiskt-komiskt* omdöme. Marcel reviderar eller bekräftar sin inledande iakttagelse, men den projiceras i framtiden som en dubbel exponering över personerna.⁹

Blott Swann får i romanen en historia som sträcker sig bortom första mötet med Marcel. Genealogier upprättas men barndomen suddas ut. Människorna fixeras i olika faser av sin utveckling; läsaren fyller ut tomrummen.

Swanns kärlek till Odette är endast estetiskt betingad. Därför blir slutet till ett komiskt anklimax. Proust beskriver individerna oberoende av varje etiskt ställningstagande; förhållanden blir allt en komisk fresk som Marcel, voyeuren, smyger fram och kikar på.

Prousts frihet är utstuderat subtil. Människan underordnar sig sin typ av egen fri vilja; kontinuerligt väljer hon sig själv som hon är.¹⁰ "Hans blonda rektangulära skägg hade utbytts mot ett vitt av samma rektangulära form, som förvandlade honom så totalt att min första tanke, när jag såg att underlöjtnanten som jag varit bekant med nu hade fem galoner, var att lyckönska honom inte till att ha blivit överste men till att göra sig så bra som överste; han tycktes i utklädningsyfte ha tagit på sig sin fars uniform och allvarliga, sorgsna regementsofficersmin". (VII:229)

Marcel Proust vid muséet Jeu de Paume!

Vår frihet består i att välja det som redan nedlagts i vår essens. Vi ärver våra anletsdrag från våra föräldrar men i grund och botten är de ingenting annat än gester som upprepats så ofta att de blivit definitiva. Detta gäller också tonfall, talesätt och livsuppfattning. (II:446)

Marcel's mor blir lik sin mor (I:492), Marcel själv blir sin fars avbild (V:75) och Saint-Loup upprepar mönster som hans onkel redan format (VII:89).

Etiken upphävs och Marcel får utgångspunkt för generaliseringar: "Från estetisk synpunkt är antalet människotyper alltför begränsat för att man inte mycket ofta var man än kommer skall få glädjen att återse bekanta, även utan att som Swann söka dem på gamla mästares tavlor". (II:243)

Marcel Prousts romanvärld är utan ont och gott – etiken uppgår i estetiken: "Men det är dock en *tjuvande* egenskap, och kanske utslutande fransk, att vad som är *vackert* för det etiska omdömet och värdefullt för själen och hjärtat först är *behagfullt också för ögonen, smakfullt kolorerat och noggrant utmejslat*, så att det även i materia och form förverkligar den inre fulländningen". (III:380 min kursivering)

På spaning efter den tid som flytt är ned-sänkt i denna estetik. Och just där, i helheten, stiger allt upp mot ytan igen. Marcel drunknar i sin estetik och Marcel Proust står vid sidan och förundras över skeendet. Estetiserandet är en av de vanföreställningar som genomskådas.

XII

Röd-svarta boken, tisdagen den 11 maj 1982, 00.30:

På spaning efter den tid som flytt är ett försök att i konstverket hejda tiden genom en sammanställning av förfluten och närvarande tid. Eftersom människan är "...en av dessa amfibievarer som dväls samtidigt i det förflutna och i den närvarande verkligheten" saknar hon tillståndande.

Perspektivet utesluter framtiden som subjektivt fenomen – som projekt. Liksom för familjen Guermantes blir det kännetecknande

för Marcel att han har ett behov av att hålla fast det närvarande ögonblicket och förlänga det; behovet försätter honom i ett slags ångestfull oföretagsamhet. (IV:108)

Alldenstund framtiden är slutet blir motiven för våra handlingar tvektiga. Albertine upprättat hela system med olika skäl för samma handling. (VI:189) Marcel hindrar effektivt läsaren från att formulera en syntes. Personerna förklaras därför att de skall framstå sådana som de verkligen är – oförklarliga. Han förklarar sänder dem.¹¹

Men den objektiva, absoluta tiden väljer in i berättelsen och Marcel Proust skriver: "Allt är en fråga om kronologi". (VII:51)

XIII

Röd-svarta boken, brev:

Berlin, torsdag 15 juli 1982.

TJO BJ!

Såg igår Pergamonaltaret i Östberlin i trots av att Peter Weiss gick och dog utav bara fan i Sverige.

Du trodde det var kärlekstrams och jolm, men läs om Proust – nu då allt finns på svenska – och du får se förvandlingen i sista bandet.

Marcel Proust är en lysande dialektiker. Marcel vandrar genom illusionerna utan att formulera annan slutsats än den som kan extrapoleras ur hela verket. Systematiskt ställs oförenliga tankesystem mot varandra för att man skall uppnå syntesen i deras inbördes förening och undergång.

Mer exakt. Vilken innebörd har *På spaning efter den tid som flytt*? Dreyfussaffären spelar underordnad roll och kan ersättas med valfri händelse av liknande dignitet. Världskriget dimper ner och avsätter blott spår i så motto som madame Verdurin får problem ordna giff-lar till sin frukost.¹²

Mer drastiskt. Homosexualiteten, som upptar så stor plats och får ge namn åt den mest lättsålda volymen, går att reducera till ett avancerat berättartekniskt grepp. Svår att ersätta – men Proust avsikt är inte att analysera homosexualitetens; han visar dess fatala ytt-ringar inom snobberiet.

Den flera hundra sidor långa svartstjukan med all dräplig komik är kanske en projek

av Swanns och Marcel's egen otrohet.

I sin romantiska självbiografi är Marcel Proust tvungen undanröja sin egen arrivism. Marcel ser sig själv som undantag och har en förmåelse av att han "...istället för att stå i kö för en dålig plats som alla andra: skaffat sig en av de bästa genom att utnyttja en korridor som är avstängd för den övriga publiken". (VII:225, II:139) Den hänsynslösa lycksökaren blir bejakad med intellektuell högfärd och i följd härav utan konstnärlig förmåga. Bloch, som är en variant av Marcel, kommer aldrig att skriva någon god roman.

Det finns två vägar som leder bort från Marcel's barndom. Den ena för till Swann och den övre medelklassen; den andra änder hos familjen Guermantes och aristokratin. Gilberte, som är ett resultat av Swanns kättja, svingar sig upp till Guermantes och avslöjar i sista bandet att det alltid funnits en genväg över Swanns till Guermantes. De båda vägar sammanfaller. Med en parafras på Proust kan man säga: medelklassen som är from under en from aristokrati är ateistisk under en ateistisk aristokrati. (V:186)

Marcel Proust visar i sin vision hur personer i samhällets kulturellt glider kring i sitt stora akvarium och intar sina olika poser. De lever alla belåtna i den samling fotografier de tagit av sig själva. (III:253)

Prövosterna är redan utlagda; man måste uttrycka rätt åsikt i vissa bestämda frågor (VII:90). Dock gäller regeln "...att det är andan och inte åsikterna som förenar" (II:13). Blir någon upptagen i eliten så förlorar hon sin självständighet och därmed går hon, liksom folken som förlorar sin självständighet, miste om språket och kulturen. (II:70)

Med begagnade av ironi och pastisch, i en svepande och *svingande rörelse*, röjer Proust egendomligheter i gräddan. Det mondäna samtalet är, liksom epitafer, alltid anteciperat. Det är avsett för kommande dagars skvaler. Kommunikationen har upphört. (IV:54) Tillvaron kan inte proustifieras: Den behålls av Proust.

Se dig runt bland "konstens ungarlar", som under kungliga paroller går till stormns i litteraturen: "deras hänförelse inför konstverk

överträffar de verkliga konstnärernas, ty eftersom hänförelsen hos dem inte ger anledning till ett mödosamt fördjupande, breder den i stället ut sig, hetsar upp dem i samtal, gör deras kinder röda, och de tror sig utträtta något med att skrika 'Bravo, bravo' så att stämbanden hotar att spräckas när ett av deras favoriststycken spelas', (VII:188)

Långsamt och metodiskt, i alltmer avancerade fomer, bryter Proust upp från den ena konstuppfattningen efter den andra; Swanns estetiserande, Marcells mormors citerande och kottierernas totala avsaknad av kvalitetsmedvetande ("konstens ungarlar!"; Bergottes kompromiss mellan den fulländade stilen och samhället (jmf Joyce och sentida motståndsrörelserna krigsnaturalister), Elstirs visionära impressionism som fastnar i skenet, Vinteuils ideala musikskapelser vars referens blir likgiltig.

Slut nu, med två formuleringar som redan i talspråk fortfarande förefaller mig outhärdligt pedantiska i sin avsiktliga slarvighet och sin ansträngda familjaritet:

Roligt att höras av; min hälsning till PP ifall ni ses.

Och en mondan vidrigt:

Vare sig Proust eller Weiss upprättat en motståndets estetik, i trots av (se där, jag slutar som jag börjat, det tillhör gängse modell) den förras stora intellekt och den senares ambition. Men så skall väl inte stor skönlitteratur jämföras med SUKP(b)s historia.

FLÖJT FRÅN LARS ANDRÉE

PS/ "Det är med societeten som med de sexuella böjelseerna: man vet inte till vilka versioner de kan drivas när de en gång låtit sitt val dikteras av estetiska bevekelsegrunder". (V:314)DS.

XIV

Röd-svarta boken, torsdag den 12 augusti 1982, 00.30:

Man vet genom ett brev till Louis de Robert att Proust tänkt sig tre delar av *På spaning efter den tid som flytt: Namnåldern, Ordåldern och Sakåldern*. Marcel skulle föras genom de olika åldrarna; varje motsvarande en

övergående fas i hans utveckling eller en plats för uppbrott.¹⁾

I namnåldern tror man att man skapar det man namnger. Då illusionen bryts mister namnen sin individualiserande funktion. Namnkunnet avslöjas vara beroende av intellektuella kvalifikationer. Societetens märkliga namn upphör att äga magisk kraft.

Behärskad av nästa aspekt söker man en trovärdig verklighetsbild i språket. Man hyser blind tillit på språkets direkta samhörighet med verkligheten. Men Marcel inser "...att sanningen inte behöver sägas med ord för att uttryckas, och att man kanske i stället för att vänta på ord eller fästa avseende vid sådana, säkrare finner den i tusen yttre tecken eller rentav i vissa osynliga företeelser..." (III:60) Marcel Proust skapar sitt indirekta språk i syfte att komma sanningen närmare.

Den tredje falska uppfattningen är tron på att den synliga världen också är den sanna: "Fakta tränger inte in i den värld där våra övertygelser lever sitt eget liv; de kan komma med ständiga motbevis utan att försvaga dem, och en hel lavin av olyckor eller sjukdomar kan översvämma en familj utan att denna bringar att tvivla på sin Guds godhet eller sin läkares skicklighet". (I:146)

Ur konflikten mellan språket och sanningen skapade Proust sitt verk. För att bända upp illusionerna formade Proust sin realism.

Röd-svarta boken, torsdag den 12 augusti 1982, 01.15:

Proust ställer sig vid sidan och iakttar skenet. Han är inte delaktig och kan därför beskriva de personer han vill skildra med hjälp

Noter:

- 1 Citerat ur: Jean-Pul Sartre, Literary Essays. The wisdom library, New York, s 79.
- 2 Termen hämtad från André Maurois, På spaning efter Marcel Proust Bonniers 1982, s 39. Det finns en roande men förment variant av proustifieringen. Den består i ett anammande av Swanns plattityder. Swann har vandrat in i litteraturen och hundratals Swann promenerar omkring i Sverige.
- 3 Så läser Marcel och så läser vi (IV:457).
- 4 Jmf Lars Gustafssons resonemang om den omedvetna lögnen i inledningen till Språk och Lögn, Norstedts 1978. Lars Gustafsson börjar i fiktionen men hans avhandling slutar med ett filosofiskt frågetecken. Måne problemet är utomlingvistiskt. Den finlandssvenska attacken mot Lars Gustafsson misslyckades. Men från mondan synpunkt sett är det roande att se kottieriet i rörelse.
- 5 Marcel står för berättarlaget i På spaning efter den tid som flytt.
- 6 Termen från Gérard Genette, Figures II, essais, Editions du Seuil, 1969, s 250. Proust är naturligtvis en godbit för strukturalister, men de misslyckas i sitt försök att separera betydelsen från referensen och därmed kan de inte heller isolera verket från världen. (Se R. A. Sayce, The Goncourt Pastich in Le Temps retrouvé, Mar-

av de medel de själva upprättat till sitt eget skydd: det mondana livsmönstret och det mondana språket. Han stjal deras redskap och lämnar dem tomhänta.

Detta kan också ske nerifrån – utan diminutio. Folket i Bild/Kulturfront omtintgör och Jan Myrdal talar i radio. Den objektiva tiden tränger in också i nattens mörker och i ensamheten. Tre timmar har hans crescendo ekat i mitt rum:

"Jag tror nog vi kan enas om att hata och hata länge om de lyckas döda denna tidning. Och nog kommer det hatet att både höras och kännas."

Nu nyper jag tag om åtta gröna band Marcel Proust *På spaning efter den tid som flytt* och placerar dem i bokhyllan. Sidorna är mina.

cel Proust A Critical Panorama, Edited by Larkin B. Price London 1973 s 118).

7 Exemplet följer Gérard Genette aa s 251.

8 Det mesta som skrivs om Proust tycks mig allvarligt på gränsen till det absurda. Robert Shattuck, Proust, Fontana/Collins (1974) 1979 betonar komiken hos Proust. Den bryter vackert mot hans Proust's Binoculars 1963.

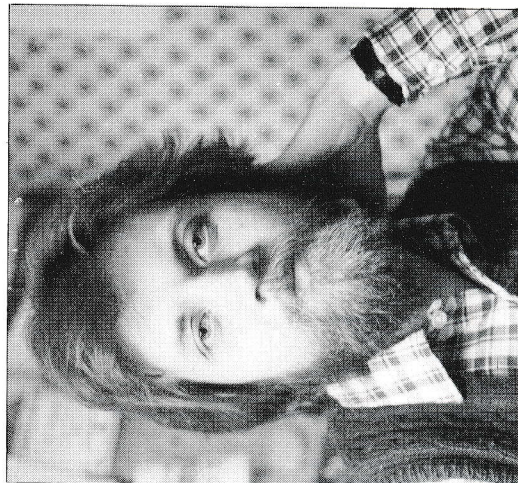
9 Jmf Sigbrit Swahn, Proust Dans la recherche littéraire, CWK Gleerup Lund 1979, s 78 ff.

10 Distinktionen från Sartre aa s 52.

11 Några formuleringar hämtade från Samuel Becket, Proust, BLM-biblioteket 1964, s 63. Becketts vackra analys är märklig i tanke av hans därpå följande långa väntan.

12 Episoden finns i VII:82. Men kriget hade nog större inverkan än så på verket. André Maurois skriver med ett klagande tonfall att personerna i romanen blir gemenare i samband med kriget. Aa s 252 ff.

13 Gérard Genette aa s 247 ff; André Maurois Bonniers 1978 s 110. *Från mondan synpunkt sett* sjönk Sigbrit Swahns bok ner några snäpp då André Maurois utkom på svenska. Men Sigbrit Swahn innehåller bl a roligt avsnitt om Proust i Sverige och bibliografi.

Lars Andrée.

Synopsis

av Åke Bergman

■ En något uppskruvad skönlitterär skiss över det omstrukturerade moderna Sverige.

I Vi hade kommit sent till Samverkanskommitténs sammanträde då Karls Kom-Hansplan försenat av stormbyar över Östersjön och slog oss därför ned med urskuldrande blickar till den av oss avbrutne talaren.

Till vår överraskning igenkände vi i honom gamla Christophe om vilken vi blott hade läst och aldrig träffat varför vi trott honom vara länse sedan död, men hans assistent, Jan Mo-

rell, förklarade viskande att Christophe efter en lång tids passivitet nu åter hade en uppgift att fylla.

Christophe fortsatte efter en lätt bugning åt oss där vår ankomst hade avbrutit honom:

– Eftersom samhället är underkastat snabba och ständiga förändringar, säger det sig självt att en rättighetskatalog skulle till avsevärt men för samhällets fortskridande reduc-

ra möjligheterna att i tid anpassa rättsordningen efter vad de ändrade samhällsförhållandena kräver.

–Vi föreslår därför, fortsatte Christophe med sin lätta franska brytning, en ram där i rättsäkerhetens namn de enskilda rättshandlingarnas innebörd framträder efter hand som deras konsekvenser klargjorts genom myndigheternas prövning från fall till fall. Det möjliggör såväl smidighet och snabbhet som hänsyn till varje falls särdrag.

Vi fann alla tanken rimlig.

III

På tisdagen skissade Per Bruntehuvud från De samverkande löntagarorganisationernas centralråd på de ekonomiska huvuddragen.

– Kärnan, sade han, är samhällsföretag utan ägare med ett förhandlingssystem där löntagare och kapitalägare gemensamt fastställer inte bara löner utan även tar hand om företgets sparande.

– Detta möjliggör för samhället att reducera företagsförvaltnas lojaliteter mot ägarintresset utan att för den skull detsamma nullifieras samtidigt som den fackliga rörelsens betänkligheter och engagemang i företagsskötsel överblevs.

1971 års utredning instämde dagen efter genom sin sekreterare Per Ericson som fann förslaget "ägnat att öka löntagarnas inflytande".

III

På förslag följde debatt initierad av den radikala lektorn i praktisk filosofi vid Lunds universitet, Lars Jönsson, vilken kritiserade förslaget i en artikel i Social debatt som "ägnat för de starka gruppernas maktfullkomlighet".

– Strukturerna måste därför regionaliseras, eventuellt ges spridningsmöjligheter ytterligare nedåt för lokal avstämning, skrev Jönsson och fortsatte:

– Särskilt för de mindre grupper som saknar brett stöd är detta direkt nödvändigt om de skall få någon påverkansmöjlighet i de strukturer som nu planeras.

Professorn i ekonomisk historia, Kjell Andersson, gav Jönssons tanke stöd med argu-

ment längs en annan linje:

– I en regionaliserad struktur, eventuellt lokalt uppbyggd, garanteras demokratin, ty här ges inte bara åsiktsriktningarna formellt utrymme utan vi bygger de facto in konflikter mellan landsändar och eventuellt mellan kommuner och kommundelar, vilket kommer att tvinga fram ständiga åsiktsbrytningar i fri diskussion.

– Med en statlig garanti i botten, avslutade han, bör det därför vara möjligt att anställa opposition på en eller flera håll inom varje segment av strukturen.

Båda synpunkterna inarbetades i det överarbetade förslag som Per Bruntehuvud lämnade utan hänsyn till gamle Valter Åman till Samverkanskommittén.

A

Samma kväll sammanträffade Brunte huvud, Karl Zweiling, Christophe och jag med den sedan länge socialt intresserade Tor Tebe från bank- och industrivärlden.

Denne fann för sin del Bruntehuvuds förslag acceptabelt om blott inskrevs att även fortsättningsvis utrymme skulle ges för det privata initiativet.

Men denna självklarhet utsagd hade vi därmed inte bara hans och hans vänners fulla stöd utan även den socialdemokratiska bourgeoisie som allt sedan den återupplivade Salt-sjöbadsandans tid 1981 lyssnade med allt större respekt och gillande på den gamle finansmannen.

– Jag förutser, avslutade Tebe, att det starkta samförstånd som etablerades under det svåra åttioalet nu kommer att ytterligare utvecklas till gagn för båda parter, vilket Brunthevud, Christophe och Karl beakade.

A

Efter samtalet med Tebe promenerade vi över-
ga fram och tillbaka några minuter på Malm-
skullnadsgratan utan att träffa några bekanta
varför vi anslöt oss till de övriga vilka samlats
till en informell tillställning i Bruntehuvuds
Östermalms-våning.

Trots den hetsiga musiken från 80-talshitsen var det möjligt att samtala ostört på balkongen och i smärmen.

I ett av dem anförtrorde mig Jan Morell risken för störningar.

– Det finns irritationsmoment inom bl a juristkretsar, sa Morell och berättade att den gamle hovrättsdomaren Per Forma fullkomligt bombarderade tidningsredaktionerna med artiklar som alla på ett oerhört vulgärt sätt kritiserade både den ekonomiska och juridiska delen av förslaget med hänvisning till att såväl ramlagsstiftning som generalklausuler i praktiken frångav parlamentet dess lagstiftande funktion och kränkte domstolarnas och åklagarmyndighetens lagövervakning till förmån för de myndigheter som gavs rätt att utforma och kontrollera lagarna och förordningarnas efterlevnad.

– Självfallet, sade chefredaktörerna och kulturcheferna, refuserade vi hans inlägg.

VII

Förutom representanten för Tjänstemännens socialdemokratiska arbetareparti som en gång väckt idén kom nu den ena representanten efter den andra med sitt partis yttrande över förslagen.

Vid den sammanställning av remissvaren som Karl och jag gjorde visade det sig saknas avslagsyrkanden.

Detsamma gällde yttrandena från Kommunanställda informatörers förening, Statsanställda informatörers förening, Sveriges socialchefer förbund samt Landstings- och Kommunförbundet.

Endast Per Formas en smula överraskande pensionering från Hovrätten över Blekinge och Skåne irriterade.

VIII

Trots sin franska brytning och höga ålder var Christophe förbluffande lätt att samtala med.

Med låg och närmast mild röst berättade han vid sena sammankomster och arbetsluncher om Katarina, Järnkanslern och Honoré, vilken enligt Christophe var den som hade förstått honom bäst.

VIII

När vi i slutet av augusti återkom efter en tvåveckors kombinerad arbets- och semesterresa till Karls hemstad Jena var vi båda så uttröttade att Karl skrottande föreslog en veckas rekreation på Högfjällshotellet i Storlien.

Där var Olle Andersson redan till stades och med honom juristerna Stiermiöl, Persson, Blanc och Ruube.

Holgersson kom först samma kväll som vi.

Med sig hade de Bruntehuvuds överarbetning, vilken de föredrog för oss. Vi accepterade texten i dess helhet och lade blott till paragrafen om utvidgat ansvar under rubriken "Förstärkt skydd", vilken tillfälligtvis försvunnit under en olycklig kampanj i slutet av 80-talet samt föreslog att lagen om medbestämmande i arbetslivet måtte kompletteras med konsekvensändringar, främst vad gällde punkten onormal facklig verksamhet vilken vi

fann borde justeras beträffande sakområdets hittills alltför begränsade omfattning och lagrummets påföljd.

På en vecka var arbetet överstökad och det slutliga förslaget formulerat. Det överlämnades till Tebe – som inträtt som Samverkanskommitténs ordförande – vid vår återkomst till huvudstaden.

Vid sitt första möte klubbade kommittén förslaget utan votering och lämnade därefter vissa av dess delar till pressen för allmänhetens information.

IX

Pressdebatten blev synnerligen lam trots de förstärkta anslag som utgått för att permanenta den sedan 1965 etablerade mångfalden.

Några andra reaktioner kunde heller inte förmärkas med undantag för de rykten som gjorde gällande att personalen vid S:t Lars hade sett Per Forma vid försvinnandet gående i riktning mot den södra territorialgränsen.

En dikt

av Åke Bergman

1957, drygt fyra timmar före tolv,
strax hitom Tillberga, där spårbyte kan göras
(Till minne av Karl Vennberg)

... och vi är två man i kupén
på spårbunden resa till Smedjebacken
Jag läser En broder i nöd
(där den unge saknas)
och han Lotto-reglerna
Han garderar med stort system på stryktips.
Jag med Perspektiv på 30-talet
(med VÅR 1938 ihopvikt i plånboken)
På söndag vet han besked
Jag läser vidare

Tio minuter försenat ger sig tåget iväg
De vankelmodiga, illa informerade och förvirrade
som först tog fel vagn och sedan ingen alls medan tåget gick
lämnar nu perrongen

Långsamt träder spåren fram,
tydliga och parallella

och vi kan alla välja

FÖRROCHNU

Vi har nu givit ut tjugoofta nummer av vår tidskrift. Det innebär över 2 000 sidor konst, kultur, historia och litteratur. I vårt lager har vi fortfarande exemplar av samtliga nummer. Dessa kan köpas för 15 kr/st. För endast 250 kr kan du få samtliga nummer. Sätt in pengar för önskat antal tidskrifter + en femma till porto på föreningens postgiro 35 60 72-9!

Nedan ger vi några exempel på läsvärda nummer.

- 3/76 Den Gotländska allmogens Lif
Alfred Kämpe – Torparsonen som skrev bondeupprorens historia
- 2/77 Från Strindberg till arbetarförfattarna av Lars Furuland
Strejken. Novett av Ture Blom.
- 3/77 Nils Månsson Mandelgren och det svenska kulturarbeta av Bengt Jacobsson.
Beethoven och revolutionen av Frieder Reininghaus.
- 3/79 Om upplysningen och den stora franska encyklopedin av Avante Svensson.
Skolariklar av Bengt Burman respektive Anders Björnsson.
Gun Kessle/Jan Myrdal: Thomas Bewick 1753–1828.
- 4/79 Från Luther till Libris – folkbibliotekens historia i Sverige av Åke Åberg.
- 3/81 Den stora emigrationen av Anders Johansson.
Patriotism – ett genomgående motiv i den polska litteraturen. Andrzej Nils Ugla.
Leonard Hutchinson – en kanadensisk socialrealist av Jan Myrdal. Se bilden!

BOKANMÄLNINGAR

Ansvariga:

Lars André
Marianne Fors
Fridhetsgatan 46 B
852 42 Sundsvall
Tel. 060-11 7024

Herman Bang. DE FYRA DJÄVLARNA. Noveller. Övers. Urban Andersson. Förford Knut Ahnlund. Ill med 34 träsnitt Jane Muus. 172 s. Atlantis 1981. Pris: ca 82:--

ISBN 91-7486-184-0

En berömd konsertpianist kommer till det lilla finska landsbygdssamhället, inbjuden av dess kulturkommitté. Genom ett fatalt misstag hamnar hon inte hos kommitténs ordförande, general af Varén. I stället blir det middagsbjudning hos kommitténs aktivaste men fattigaste ledamot, skolläraren Jakob Etvös med hustru och nio barn i en fallfärdig och dåligt möblerad stuga.

Dilemmats upplösning berättar Herman Bang i en av de fyra noveller, som ingår i samlingen. Ytterligare två historier är från artistlivets utkanter, en miljö som Bang är väl förtrogen med. Han förmedlar en bild av borgerlighetens dekadens och förfall som, förutom i berättelsen om konsertpianisten, lämnar mig tämligen oberörd.

Dennis Zackrisson

Anders Beijbom. "ÅN ÄR POLEN EJ FÖRLORAT" - KYRKAN OCH SOLIDARITET I KAMP FÖR DEMOKRATI. Ill. 125 s. Harriers, Vällingby 1982. Pris: ca 43:--

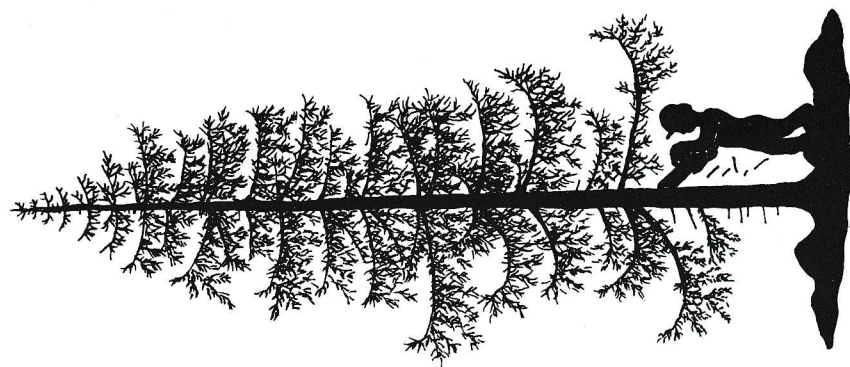
ISBN 91-7068-163-5

SOLIDARNOSĆ. EN BOK OM DEN POLSKA SOLIDARITETSRORELSENS FÖDELSE. Red. Olli Arrakoski, Kirsti Siraste och Jussi Jäppinen. Övers. Pauli Leiponen. Ill. 127 s. Norstedts 1981. Pris: ca 70:--

ISBN 91-1-813361-4

Beijboms bok om Polen är ojämn och bitvis svag. Underrubriken ämne är väl värt en mäsja, men här luktar det falsk varudeklaration. Beijbom gör vissa ansatser med en historisk bakgrund till kyrkans roll idag, men det mesta lämnas ogjort. Dessutom handlar det mesta av "kyrkomaterialet" inte om katolska kyrkan, utan om den lilla gruppen lutheraner vilka i sammanhanget är helt marginella, särskilt som de inte ens förmått sig ta entydig ställning för Solidaritet. Beijboms långa citat ur andras böcker och artiklar är också ganska tveksamma. Den ofta felaktiga och inkonsekventa stavningen av polska namn förbättrar inte intrycket. Hafsigt!

Ill: Kaj Stuart-Beck

Desto bättre är Norstedts bok om solidaritetens födelse 1980. Bildmaterialet överväger och är i sig vårt hela bokens pris. Fotograferna Trybek, Wesolowaki m fl är väl värda allt beröm. I textväg finns dikter, dagboksanteckningar från strejken på Leninvarvet och referat från de följande förhandlingarna. Lärorikt i sin enkelhet!

Lennart Ilke

Mario Benedetti. NÅDATIDEN. Förford Jorge Ruffinelli. Övers. Göran Lindahl. 169 s. Nordan, Stockholm 1982. Pris: ca 61:--

ISBN 91-7702-014-6

Nelson Marra. LIVVAKTEN och andra noveller. Förford. Övers. Margareta Marin och Hans Axelsson. 113 s. Nordan, Stockholm 1981. Pris: ca 48:--

ISBN 91-7702-0324

Mario Benedetti och Nelson Marra är från Uruguay. Benedettis roman är en kärlekshistoria men samtidigt en beskrivning av en tjänstemans vardag i 1950-talets Montevideo. Korruptionen växer: "Förr gav man mutor för att få något som var olagligt. Ge och ta. Nu får man ge mutor för att få sånt som man har rätt till."

Marra skriver bl a om brutaliteten i militärens Uruguay. Titelnovellen skildrar effektivt det politiska våldet ur en förtryckares ögon. Novellen belönades i en pristävling 1974 men totalförbjöds och Marra fängslades.

En annan av de sex noveller. Arvtagnarna, visar med otäck tydlighet den politiska likgiltighetens konsekvenser.

Det nyligen bildade förlaget Nordan har som ett av sina mål att ge ut latinamerikansk skönlitteratur på svenska, och böckerna har förford som presenterar författarna och verket.

Marianne Fors

John Berger. GRÄS OCH RÖTTER. Övers. Nils A. Bengtsson, 230 s. Brombergs 1981. Pris: ca 93:–

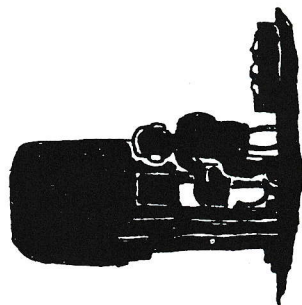
ISBN 91-7608-064-1

John Berger är engelsman och mest känd som konstkritiker. Numera är han bosatt i en bergsby i Frankrike och har gett sig på att skriva om bönderna där och deras livsvillkor. Den här volymen annonseras som nummer ett i en trilogi.

Boken är en samling berättelser sådana som bynnevanorna tydligt själva berättat dem. Inspirerande mellan berättelserna finns några dikter och boken avslutas med ett efterord som är teoretiskt hållt.

Efterordet är det svagaste partiet i boken, som annars ger intryck av ett ärligt försök att porträttera bondebefolkningen i Savoyen. Man saknar emellertid konkreta uppgifter om byn och det ger framställningen ett drag av falsk allmängiltighet. Den svenska utgåvan skäms också av en ganska svag översättning, men det är ändå en rätt bra bok.

Eva Bäckstedt

John Berger. KONSTEN ATT SE. Övers. Jan Wahlén. 214 s. Brombergs 1982. Pris: ca 81:–

ISBN 91-7608-104-4

Konsten att se är en samling essäer om bilder och seende. Bonden ser på sina åkrar med andra ögon än stadsbon – men hur och varför;

det vill Berger förklara. En konstbild "ser" annorlunda ut ett decennium efter det första mötet; vad har hänt under tiden, vilka nya hållpunkter för ögat finns?

"Varför se på djur?" frågar författaren i en längre uppsats och levererar en rad svar, där han bl a hävdar att förkastandet av dualismen mellan människa och djur – en utveckling som följt i industrialismens spår – "troligen är en viktig faktor bakom den moderna diktaturstatens framväxt". Fullt så snabba är inte alla Bergers slutsatser. Här finns åtskilliga intressanta, med stöd i en till synes omfattande beläsenhet.

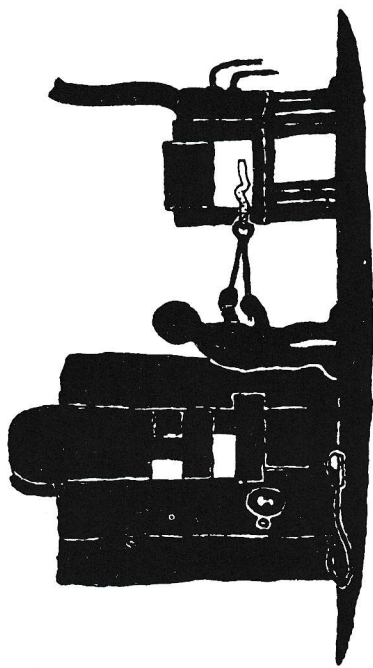
Lisen Hessner

Wolf Biermann, Heinrich Heine. TYSKLAND. En vintersaga. Tolkningar Hjalmar Söderberg, Ture Nerman (Förord till Heine) och Bengt Anderberg. Företal Göran Palm. Efterskrift Lars Magnusson & Magnus Ringgren. 188 s. Författarförlaget 1982. Pris: ca 72:–

ISBN 91-7054-344-5

Till Heinrich Heines gamla satiriska dikt om det preussiska Tyskland har lagts Biermanns vintersaga om dagens preussiska Tyskland. Hos Heine möter militärer, ämbetsmän och kalkborgare läsaren, hos Biermann samma personnager fast nu i östtysk uniform; de är medlemmar i det statsbärande partiet och uppträder som om de jagade samma frihetens kämpar som Heine skrev för, med den skillnaden att hos Biermann står återförenandet av det på Heines tid förenade Tyskland långt ned på dagordningen, om ock efterlängtat. Till båda författarnas version av vintersagan finns kommentarer som förklarar personer, händelser etc.

Åke Bergman

Andrej Bitov. PUSJKINS HUS. Övers. och efterskrift Lars Erik Blomqvist. 377 s. Norstedts 1982. Pris: ca 120:–

ISBN 91-1-821061-9

Pusjkins hus, först utgiven på ryska i USA, refererar till den klassiska ryska litteraturen Puskin och Lermontov: Romanen bryter mot denna tradition på ett unikt sätt.

Det är ingen vanlig realism. Författaren går in i berättelsen, distanserar läsaren från den, skriver alternativa kapitel, diskuterar roman-konstruktionen. Hjänten blir ingen påtaglig gestalt trots att hans tankar och upplevelser beskrivs med stor ordrikedom. I stället träder bokens "teman", Tiden och Identitetsöskandet, fram som "huvudpersoner."

Bitov skriver ibland omständigt, men detta är en mycket egensinnig roman och en ansenlig prestation. Som teknisk och formell lek är den imponerande – och rolig. Stoffet är levande – gång på gång fångar berättelsen innan den stoppas upp och vrids åt något oväntat håll. Översättningen är den första och tycks vara gjord med kärlek och kunskap.

Ulf Bergqvist

Karl-Fredrik Björn. SJUNG DIG SJÄLV EN SÅNG. En bok om Sven Edvin Salje. III med fotografier. 198 s. LT 1981. Pris: ca 90:–

ISBN 91-36-01660-8

1940 tilldelades Sven Edvin Salje LT:s stora litterära belöning för romanen På dessa skuldror. Därmed påbörjades ett författarskap, om vilket upphovsmannen själv sagt: "Först nu vid sextiosex års ålder förstår jag hur svårt det är att vara författare. Hur har jag orkat med allt detta?"

När man läser Karl-Fredrik Björns monografi begriper man frågan. Det ligger nämligen långt mera arbete bakom de böcker Salje signerar än vad normalt är. Han tillhör den kategori, som inte fattar pennan förrän han vet vad han skall säga. Det betyder studier i skrifterna ner till heden tid.

Rätt beteckning på Salje är historieskrivare. Hur mycket sämre vore tex inte vår kunskap om skånelandskapens försvenskning om inte den blekingske sanningssökaren lyft fram de glömda skeendena i ljust.

Birger Andersson

Karel Čapek. ETT ÅR I MIN TRÄDGÅRD. Övers. Erik Frisk. Teckningar Josef Čapek. 159 s. Gidlunds 1982. Pris: ca 75:–

ISBN 91-7021-384-4

Ett år i min trädgård är ingen vanlig trädgårdsbok där man får reda på om rosor skall sättas i sand eller kompost eller med vilket radavstånd morötter skall sås. Den är snarare en beskrivning av trädgårdsodlingen som hobby och livsform.

I Mellaneuropa (författaren bor i Tjeckoslovakien), där vegetationsperioden är längre än i vår kalla nord, hinner man i större utsträckning utveckla en passion och besatthet för arbetet i prydnadsträdgården. Boken är en rolig beskrivning av glädjen och avigsidorna med just detta.

Hans-Magnus Meincke

Monica Braw. ÖVERLEVARN. En roman om verkligheten. 234 s. Bonniers 1982. Pris: ca 86:–

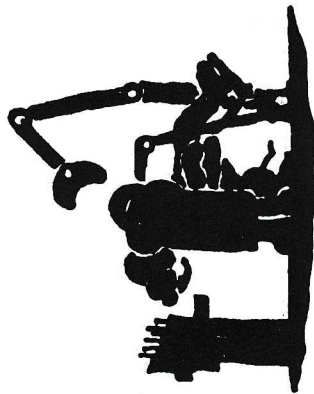
ISBN 91-0-045466-4

Överlevarna skildrar en samhällsvetares besök, på uppdrag av en fredsorganisation, i Hiroshima och Nagasaki drygt trettio år efter bomben. Huvudpersonen möter atombombens offer och fångas av deras rädsla för mänsklighetens framtida öde. Boken handlar om de oändliga plågor befolkningen fick utstå och den massförstörelse bomben orsakade. Den beskriver också enskilda offers försök att konkretisera sin skräck för döden, för att kommande generationer ska bära vidare atombombsjukans stigmata.

Men boken beskriver också hur ockupationsmakten saboterade de drabbades försök att dokumentera och söka förstå vad som hände, hur atombombsskadekommissionen, istället för att bistå de skadade, utnyttjade dem som försökskaniner.

Boken är en lågmäld, skakande skildring av något vi aldrig får glömma. Därmed är den också en väckarklocka – om den svarta skugga som kärnvapenkapprustningen kastar över våra liv.

Christer Sundström

Sandor Csóri. FRAMFÖR LAMPOR OCH NÄVAR. Övers. Bo Carpelan och Béla Já-vorsky. 95 s. Fripress 1982. Pris: ca 44:–

ISBN 91-85590-39-8

Jaroslav Seifert. PESTMONUMENTET. Övers. Roy Isaksson och Helena Friedlová. 87 s. Fripress 1982. Pris: ca 42:–

ISBN 91-85590-38-10

Géza Thinsz. BESÖK UTANFÖR ORDNINGEN. 64 s. Fripress 1982. Pris: ca 42:–

ISBN 91-85590-35-5

Om svårigheten att leva mänskligt i en avhumaniserad verklighet skriver dessa tre nyttigt osvenska poeter, med sinsemellan olika språk och hållningar men med gemensamma beröringspunkter. Hos dem alla har grunden i livsynen färgats mörk genom personliga erfarenheter av maktens och våldets språk. Kärleken blir för dem alla central: som motspråk och räddning, som galler över uppgivenhetens avgrundsklyfta.

Thinsz, som invandrade hit från Ungern 1956, svarar med en galghumoristisk absurdism. Dikerna, sprakande av infall och språklig uppfinningsrikedom, omvandlar gärna verkligheten enligt drömmarnas halsbrytande logik, till välbehövliga provostenar för vårt vanetänkande.

Den 81-årige tjecken Seifert var författarförbundets ordförande 1969, till dess upplösning, och vet en del om var "diktarens kreatur" har sin gång. Hans livssummering, där nutid och minnen ständigt flätas samman, är mycket mörk. Men via kärleken formulerar han ett motstånd i grunden, i storslaget enkla dikter, höga i tonen och stolta i hållningen.

Hos Csóri kan det tragiska överskyggas av genomsådandets klarsyn, riktad mot förtryck och samhällslögn. Hans bildspråk är

djärva, ibland nästan surrealistiska, ändå sällsamt förankrade i folklig landsbygdstradition.

Koncentrerad livserfarenhet genom tre europeiska poetröster. Tag och läs!

Per Helge

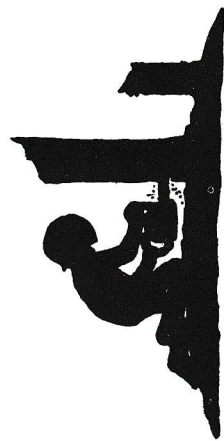
Albert Dam. MORFARS BY. Övers. Anna Berg von Linde och Jadwiga P Westrup. Förrord Artur Lundkvist. 239 s. Atlantis 1980. Pris: ca 95:–

ISBN 91-7486-016-X

Morfars by är en bok som gör motstånd. Läsaren tvingas till koncentration och eftertanke. Ansträngningen ger resultat och ett mönster framträder: Den självvägande bonden behåskar tillvaron inom historiskt givna ramar. Hoten från stadsliv, krig och misär är avlägsna och kan kontrolleras. Alla strävar mot en jämvikt, där var sak och var person har sin givna plats. Människor som vill något annat är onaturliga och förekommer bara i sägner och historier.

Måsterligt knyter Albert Dam samman trådarna i sin detaljrika flamskvävnad, en skildring ur den lantliga småborgarklassens perspektiv under dess guldålder, som i Danmark är sent artonhundrat. Lugnet före det moderna industrisamhällets stormar.

Dennis Zackrisson

Alvar Ellegård. **SPRÅKET OCH HJÄRNAN**. 176 s. Hammarström och Åberg 1982. Pris: ca 72:–

ISBN 91-7638-031-9

Alvar Ellegård har flera klädnader. I denna lilla bok är han språkvetaren som söker språkets och medvetandets materiella korrelat.

Glädjande nog finner han inte lösningen i någon modern talfkottkörtel. Däremot visar han hur stimulerande en sammanställning, av också elementära kunskaper från olika vetenskaper, kan vara.

Han ger en inblick i neuroanatomi och evolutionshypoteser för språkutveckling. Jämför andra primaters kommunikation med barnets språkinläring. Diskuterar språkrubbningar, kopplingen språk-tanke m.m.

Vore boken ägnad enbart neurofysiologi, skulle jag ställt mig tveksamt till den dominans den ryske neurologen A. R. Lurias teorier fått, men nu går dessa in i helheten och harmoniserar väl med de spekulationer Ellegård unnar sig och läsaren kring minnets mekanismer.

Det är glädjande att chosefri, konventionell populärvetenskap fortfarande ges ut som motvikt till all paradigmatisk ockultism.

Bertil Jonsson

Otto v Friesen, Christer Hellmark, Jan Stolpe (red). **TIO REPORTAGE SOM FÖRÄNDRAR VÄRLDEN**. Från Strindberg till Hemingway. 331 s. Ordfront 1982. Pris: ca 120:–

ISBN 91-7324-168-7

Tio reportage som förändrade världen är ett bidrag till reportagens historia. Tio stora journalister och författare presenteras med textexempel och i en del fall med textkommentarer: August Strindberg, Isidor Kjellberg, Ester Blenda Nordström, Ludvig

DU MÅSTE VITNA. Poesi och reportage från Polen, sammanställt av Nils Åke Nilsson. 145 s. FiB:s Lyrikklubb 1981. Pris: ca 84:–

ISBN 91-550-2597-8

Du måste vitna är till hälften en lyrikantologi, till hälften en sammanställning av essäer med anknytning till kulturlivet och poesin i Polen. Av prosabidragen är en intervju med (kritikern?) Jan Błoński informativ och givande. Likaså är Nils Åke Nilssons presentationer av Czesław Miłosz och av kulturlivet i Łódź högst läsvärda.

Sju polska poeter, både yngre och äldre, finns med i så pass omfattande urval att man får ett gott grepp om deras författarpersonligheter. Av de yngre diktarna fastnade jag särskilt för Stanisław Barańczak, men de äldre Miłosz, Zbigniew Herbert och Wisława Szymborska skriver en fulltonigare, innehållsrigare och rikare poesi. Framförallt Szymborskas dikter är värda att läsas.

Du måste vitna är en intressant bok. Dess nackdel är det rapsodiska, lite osammanhängande och tillfälliga.

Ulf Bergqvist

Anders Ehmark, Per Olov Enquist. **DOKTOR MABUSES NYA TESTAMENTE**. En detektivroman från seklets slut. 294 s. Norstedts 1982. Pris: ca 120:–

ISBN 91-1-811762-7

En underhållande roman med ett allvarligt syfte. Där diskuteras för oss alla avgörande frågor: statens växande inflytande, kapitalismens upplösning och övergång i något ännu värre, hoten mot demokratin genom grundlagsändringar som i ett "skymningsläge" tillåter demokratins avskaffande. Det är viktiga frågor. Och författarna behandlar dem skarpsinnigt och roande. Ibland är de kanske lite för förtjusta i sina fyndiga poänger. Det finns också enskildheter i analysen som kan diskuteras. Det gäller t ex den mycket "snälla" beskrivningen av socialdemokratis förhållande till staten eller de publikfria skämten om alkoholrestriktioner.

Hur som helst: Romanen sätter fingret på ömma punkter i dagens svenska samhälle. Rätt läst kan den initiera viktiga diskussioner: Hur bygga ett motstånd mot det växande Kafkaslotter/Statens som inte är baserat på hembränning och skattefusk?

Margareta Zetterström

Nordström, Ivar Lo-Johansson, Lincoln Stefens, John Reed, Egon Erwin Kisch, Agnes Smedley och Ernest Hemingway.

Som de flesta antologier är denna lite ojämn. Det ojämförligt starkaste intrycket gör Kischs porträtt av Prags siste bödel och Jan Stolpes presentation av Kisch.

Reportagens historia är bristfälligt kartlagd och dess formproblem alltför lite diskuterade. Kanske är detta skälet till att antologin verkar lite lösligt strukturerad. Men den bör kunna ge bränsle till diskussionen och är högst läsvärd för alla som intresserar sig för journalistik.

Eva Bäckstedt

FRÅN UNDERSÅTE TILL MEDBORGERE. Om svenska folkets demokratiska traditioner. Red. Anders Björnsson. Förord: Anders Ehmark. Medverkande: Anders Björnsson, Ruth Bohman, Stefan Bohman, Knut Carlqvist, Eva Dahlman, Håkan Göransson, Erik Göthe, Gösta Hultén, Gunilla Jonsson, Olle Josephson, Lars Magnusson, Janken Myrdal, Bo Nilsson, Sven Nygren, Bengt Nyström, Johan Söderberg och Pablo Wiking-Faria. Ill. Litt. ref. 194 s. Ordfront 1981. Pris: ca 61:–

ISBN 91-7324-155-5

Är demokratin erövrad eller given? Många hävdar att den givits. I denna antologi visas dock att det från bondetiden och framåt fört en ständig kamp om demokratin och att folket har varit den drivande kraften i den kampen.

I boken behandlas bl a bonde demokratin, de borgerliga fri- och rättigheterna samt folk rörelserna. De flesta av de 21 uppsatserna är intresseväckande men några skulle ha utveckats ytterligare. En studie som bör omnämnas är Ruth Bohmans "Är kvinnans frigörelse mannens verk?", om den kvinnliga rösträtten, som naturligtvis inte gavs av männen.

Antologin ger förvånansvärt mycket kunskap med tanke på det knappa omfånget.

Ake Svensson

Olof Granholm. PÅLÄGGSKALVEN. 199 s. Norstedts 1982. Pris: ca 77:–

ISBN 91-1-811551-9

Det är en på samma gång finstämd, dråplig och humorfylld barndomsskildring Granholm här serverar tredje och sista delen av. Tidigare har han gett ut Håsthandlaren son och Kobagen. Min enda anmärkning mot anrättningen är att den ibland lämnar alltför mycket till läsarens fantasi. Det gäller inte bara att kunna läsa mellan raderna utan också efter dem, när en händelse fladdrar förbi alltför snabbt eller avslutas utan egentligt slut. Men nioåriga påläggskalven Enoks vilda framfart i en överbottinsk by är väl värd att följa och boken är en fin tidsdokumentation från det bistra och osäkra 30-talet.

Bengt Dagrin

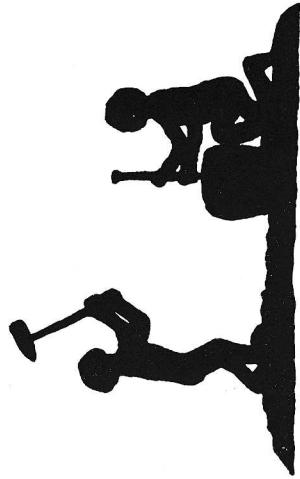
Lars Gustafsson. UR BILD I BILD. Samlade dikter 1950–1980. 380 s. Norstedts 1982. Pris: ca 125:–

ISBN 91-1-821052-X

Ur bild i bild rymmer inte enbart Lars Gustafssons poesi genom 30 år från debutsamlingen Ballongfararna till de flödande balladerna i Artesiska brunnar och cartesianska drömmar, utan också ett intressant förord följt av en rad tidigare dikter, tre appendix med diktkommentarer, en not till formsystemet i Sonetter och en textkritisk översikt.

I förordet skriver LG: "...den poetiska bilden måste inskränkas till sådana funktioner i dikten där den inte längre går att tänka bort, och varje annan användning av bilden är retorik." Det är bl a den insikten som gör LG:s poesi till en ofrånkomlig stark språk- och livsupplevelse. Att sedan denna samlingsvolym ger en spännande och samlad återbekantkap med tre decenniers språklandskap sådant det vaskats fram genom LG:s lyriska filter gör inte saken sämre!

Bengt Berg

Robert Havemann. I MORGON-industrisamhället vid skiljevägen. Kritik och utopi. Övers. Frederik Sjögren. 195 s. Ordfront 1981. Pris: ca 82:–

ISBN 91-7324-144-X

Från Hitler till Hoeneker (samme författare och förlag) var intressant tysk nutidshistoria. I morgon ger däremot inte mycket. Stommen i boken är en resa till Havemanns Utopia. Skildringen är varken mer eller mindre fruktbar än liknande framtidsfantasier. Inledningen är en sammanfattning av Romklubbens undergångsresonemang. Synpunkter på krisen i västländerna, såväl som i de statskapitalistiska länderna i Östeuropa, avslutar boken men analysen går aldrig på djupet. Den nu avlidne Havemann är bäst i konkreta iakttagelser av bristerna i DDR, som övertygande härleds till avsaknaden av demokrati.

Manuskriptet har hunnit bli några år p g a Havemanns husarrest och trakasserier mot honom. Men redan när det skrevs var nog förhoppningarna om en dialog med de styrande, (också politbyråns ledamöter är för Havemann "kamrater") med "eurokommunismen" som pådrivande kraft, överdrivna.

Lasse Linusson

Erland Hofsten. INDIEN. Om samhället och befolkningsproblemen. 77 s. Norstedts 1982. Pris: ca 48:–

ISBN 91-1-814391-1

"Det bästa preventivmedlet är utveckling" sammanfattar Hofsten sin syn på hur subkontinentens problem kan lösas. Tvångsteriliseringar är ingen framkomlig väg, och har inte heller visat sig hejda befolkningstillväxten.

Ett viktigt faktum är att livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som överskottet exporteras. Klyftan mellan fattiga och rika fortsätter alltså att vidgas.

Efter en kortfattad historisk tillbakablick, där Indiens nuvarande situation förklaras som ett resultat av i huvudsak ekonomiska faktorer, inte "överbefolkning", konstaterar författaren att de fattigas styrka ligger i deras ökande – antal. De kommer att kräva sin rättmätiga andel, den dag de blir medvetna om sin styrka.

Hofstens slutsats är försiktigt formulerad: "En ny social ordning är nödvändig".

Martin Landahl

Nils Holmdal. ADOLF ANDERSSON Dan Anderssons far. 174 s. Zindermans 1982. Pris: ca 80:–

ISBN 91-528-0380-5

Nils Holmdal har skrivit en läsvärd bok om Dan Andersson far, skolmästaren Adolf Andersson. Denne tillhörde folkbildningens hårt

kämpande förtrupper. Åtskilliga av Dan Anderssons noveller bygger tex på de anteckningar som fadern förde. Skolmästaren är bokens huvudperson, men samtidigt blir rotnärdarna till sonens författarskap ytterligare belysta. En anteckning hos Adolf Andersson lyder: "Dan Andersson visade allt ifrån barndomen något ovanligt i förståndsutvecklingen, vadan hans fader spådde om honom att endera skulle han bli en framstående personlighet eller luffare". I verk som Svarta ballader och Kolarhistorier förde Dan Andersson vidare ett stort folkligt kulturarv.

Håkan Ågren

Per Holmer. INGEN KAN KÖPA DITT LIV. 450 s. Tiden 1982. Pris: ca 145:–

ISBN 91-550-2726-1

Bildkonstnären Kenneth Trojan, ca 30 år, skilsmässobarn och Södertäljebo är huvudperson i Södertäljeförfattaren Per Holmers senaste roman. Boken var ursprungligen tänkt som en andra del i en planerad trilogi inledd med romanen Allmänheten (1976), men blev istället ett fristående verk.

Ramberättelsen utspelas under ett dygn i Stockholm där Kenneth glider runt. Minnesbilder, reflektioner och möten med personer från det förlutna flatas till en väv som skildrar ett antal människooden under i första hand 60-talets tillväxtperiod.

Men väven blir inte tillräckligt tät. Det är för gles mellan träderna och trots många skickligt fångade episoder saknas helheten. Istället skulle stoffet kunnat formats till en fin novellsamling.

Staffan Glassel

František Janouch. EN OSMINKAD BILD AV KINA. Övers. Josef Brettschneider och Lida Müllerova. 236 s. Brombergs 1982. Pris: ca 55:–

ISBN 91-7608-116-8

Janouch, som ett flertal gånger besökt Kina, och kan kinesiska, borde ha en hel del att berätta om detta väldiga lands utveckling. Det försöker han i denna bok, men resultatet gör mig besviken. Han serverar ett antal vanliga reservationer mot Kinas utveckling, och detta i ett slags vykortsförm; korta texter, fragment, om det mesta av företeelserna i dagens Kina. Kort sagt: det är inget nytt han presenterar, med undantag av några intressanta intervjuer med vetenskapsmän. Där märker man Janouchs kunnskap, där blir det fruktbart och han lämnar de yttliga betraktelserna bakom sig.

Detta kunde ha blivit en bra bok, osminkade bilder av Kina, men det stannar vid sådant man dagligen läser om i tidningarna. Att, som förlaget, kalla detta "djupgående inblickar" är falsk varudeklaration.

Stig Hansén

Henrik Jensen, Ib Thiersen. VÄRLDSHISTORIA. Övers. Sven Vahlne. 389 s. Gidlunds 1982. Pris: ca 137:–

ISBN 91-7021-368-2

"Grundläggande för varje samhälle och för all historia är arbete." "Det primära för vår framställning har varit att visa, dels de enskilda utsningsformernas siffriska kännetecken....dels hur mera utvecklade utsningsformer har avlöst mindre utvecklade."

Utifrån dessa premisser har en världshistoria organiserats. Framställningen är starkt Europacentrerad och tiden efter 1896 ges 1/3 av utrymmet.

Det stora perspektivet och det lilla utrymmet förklarar delvis betoningen av det nödvändiga, det mekaniska, i historieutvecklingen. Mycket hade kunnat kompenseras av kommenterade litteraturanvisningar, men detta saknas helt liksom referenser i övrigt.

Författarna har varit sina premisser trogna och skrivit en historia utan fältslag och stora personligheter, med produktivkrafterna vridande historiens hjul. Inte har historieskrivningen därmed vridits rätt, men som bredvidläsningsbok i gymnasiet borde den ge snurr på diskussionen.

Bertil Jonsson

Ingemar Johansson. STREJKEN SOM VAPEN. Fackföreningar och strejker i Norrköping 1870–1910. 451 s. Tiden 1982. Pris: ca 150:–

ISBN 91-550-2554-4

Med stor metodisk medvetenhet, problemorienterat utifrån väl presenterade frågeställningar och i anslutning inte minst till internationell strejkforskning samt med pedagogisk överskådighet behandlar författaren arbetarklassens fackliga organisering i Norrköping. Med hjälp av en fruktbar maktrelationsmodell undersöks och jämförs tre arbetarkategoriers – hantverks-, fabriks- (textils-) och grovarbetares – olikartade mobilisering och kampformer gentemot arbetsgivarnas maktresurser. Hantverksarbetarna gick i spetsen för den fackliga mobiliseringsprocessen på 1880-talet med mera avancerad strejktyp, som fabriksarbetarna och lite senare grovarbetarna (med hamnarbetarna som avvikande undantag) använde sig av på 1890-talet. Efter 1900 utgick en mobiliseringsväg främst från textilarbetarna. "Förhandlings- och avtalsystemets centralisering till riksplanet" ledde till olika bedömningar av de lokala maktrelationerna och kom att spela en allt större roll för den lokala mobiliseringen.

Det var ett stort nöje att läsa denna doktorsavhandling.

Martin Gråss

Blair Justice, Rita Justice. INCEST – DET OKÄNDA BROTTET. Övers. Mia Berner. Efterskrift om svensk lagstiftning Ylva Ronne. 255 s. AWE/GEBERS 1982. Pris: ca 94:–

ISBN 91-20-06903-0

"Otukt med avkomling" och "otukt med syskon" torde vara bland de brottsbalksbrott som man inte tror skall dyka upp under en domarkarriär. Några större funderingar har man därför inte om brotten som sådana och bakomliggande förhållanden.

I amerikanska undersökningar har det redovisats siffror på förekomsten av incest som inget stort oro. Vissa forskare anger att fem procent av befolkningen i USA är inbegripen i incesthandlingar.

Författarna, som är psykiater respektive psykolog, anser incest vara en form av barnmisshandling. Utifrån amerikanska förhållanden behandlar de incestens kulturhistoriska aspekter, ger terapeutiska och juridiska rekommendationer och diskuterar hur incest kan förebyggas. I boken finns många fallbeskrivningar, bl a av familjer som makarna Justice haft, vilket gör den än mer konkret.

Åke Svensson

Ragnar Järhult. NU ELLER ALDRIG. En bok om "den nya strejkrörelsen". Inledn. Åke Olsson. 276 s. Liber 1982. Pris: ca 94:–

ISBN 91-38-90130-7

Boken behandlar några av de mest uppmärksammade sena strejkerna i Sverige från hamnarbetarstrejken 1969 till Öjebystrejken 1980 genom intervjuer med personer som deltog i strejkerna. Samtliga av dessa är sådana som

varit helhjärtat för striden. Några gemensamma frågeställningar är varför strejkerna började, vem och vilka som var drivande, hur den egna fackliga huvudorganisationen agerade etc. Lagstiftningen ges stort utrymme, men förbluffande nog nämns ingenstans i boken tvångslagen mot SACO som togs av en enig riksdag 1971. Boken avslutas med en intervju med Gunnar Nilsson och med strejkt statistik, studiehandledning och litteraturlista.

Åke Bergman

Herman Kinder, Werner Hilgemann. TIDENS VÄRLDSHISTORIA. Band 1. Från tidernas början till franska revolutionen. Band 2. Från franska revolutionen till våra dagar. Kartor och diagram Harald och Ruth Bukor. Övers. Carin Blomkvist, Ingrid Norquist och Martin Grass. Fackgranskning Gullög Nordquist, Nils Blomkvist och Torsten Nybom. 303 + 336 s. Tiden 1981. Pris: ca 175:– bd 1, ca 190:– bd 2

ISBN 91-550-2442-4

ISBN 91-550-2468-8

Som många påpekat har utgivningen av historisk litteratur på svenska glädjande nog ökat. Tidens förlag har kommit över utgivningen till ett arbete som fortsättningsvis borde bli oumbärligt på läsbordet under allt historiestudium.

Historisk atlas och kronologisk översikt i samma verk! Det omfattande kartverket reder ut den politiska, ekonomiska och militära geografins ständiga skiftningar på ett sätt som hitintills tillgängliga svenska historiska kartverk inte förmått.

Trots att översikterna med nödvändighet är knapphändiga lyckas de förvånansvärt väl skapa sammanhang i redogörelserna för utvecklingen. Till stor del beror det på en genomtänkt periodindelning.

Tillförlitligt och tilltalande. Lätt att slå upp i, enkelt att snabbrepetera enskilda fakta. Absolut prisvärt!

Mats Miljand

Walter Korpi. DEN DEMOKRATISKA KLASSKAMPEN. Svensk politik i jämförande perspektiv. 288 s. Tiden 1981. Pris: ca 105:- ISBN 91-550-2556-0

Korpi undersöker fördelningen av maktresurserna mellan kapitalägare och löntagare huvudsakligen genom en upplysande och koncentrerad analys av "den demokratiska klasskampen via valurnorna" från det demokratiska genombrottet till kärnkraftomröstningen. Genom "den historiska kompromissen" mellan kapital och arbete 1938 skedde en uppdelning av "regeringsmakt och ekonomisk makt". Under 1970-talet, "den stora ommöbleringens period", föll denna "svenska modell" för intrassekonfliktlösning inte minst på förändrade maktförhållanden i och med socialdemokratis valförluster och borgerligt regeringsinnehav, men samtidigt griper arbetarrörelsen efter den ekonomiska bestämmanderätten. Korpi - politiska - förhoppning är "en ny historisk kompromiss" och en flyttning av löntagarnas maktresurser genom löntagarfonder och socialdemokratisk regeringsställning.

Boken är mycket informativ, samtidigt sympatisk som politisk inlaga, men den är knappast helguten och hellyckad, med all rätt karakteriserad som "till en del ett hobbyarbete".

Martin Grass

Artur Lundkvist. ELEGÍ FÖR PABLO NERUDA/ELEGÍA A PABLO NERUDA. Tvåspråkig utgåva. I spansk tolkning av Francisco J. Uriz. 124 s. Nordan, Stockholm 1982. Pris: ca 52:-

ISBN 91-7702-022-7

Poetiska minnesbilder, nedtecknade av vännen och poesikamraten, fyllda av en stor sorg och elegisk saknad efter Neruda, död vid den chilenska militärkuppen 1973.

Lundkvists poesi liknar Nerudas: ordrik och episkt flödande, fylld av målande bilder.

Den svensk-spanska utgåvan har tolkats till spanska på ett sätt, som jag konsultativt bedömer som mycket förtjänstfullt.

Lundkvist skriver: "och jag tänker på dig, Pablo, och ditt bittra slocknande i denna väg av mörker som bådar begynnande vinter över världen".

Elegin inleds med ett brev där Lundkvist betygar sin vänskap till den döde poeten.

Även om jag personligen föredrar en något stramare poesi är detta mycket "osvenskt" och starkt.

Trygve Lundh

Artur Lundkvist. GUSTAV HEDENVIND - ERIKSSON. Svenska akademins Minnes-teckningar. Ill. med fotografier. 92 s. Norstedts 1982. Pris: ca 61:-

ISBN 91-1-813421-1

Med Gustaf Hedenvind-Erikssons samlade produktion framför sig har författaren Artur Lundkvist satt sig att läsa. Resultatet föreligger i rubricerad volym.

Gustav Hedenvind-Eriksson (1880-1967) var en särling både som människa och författare. En urstark, vresvuxen kämpe, som varken skydde Gud eller Satan. Den väg han stakat ut, skulle han fram på. Han kom också fram. Men inte omärkt. Det var en trött krigare (inte bara för årens antal), som la ner sitt vapen, politiskt desillusionerad, besviken över den sociala utvecklingen, missträdd på mänsklig bräcklighet.

Proletärförfattare eller inte, Gustav Hedenvind-Erikssons säregt ljusstarka namn är för alltid förknippat med arbetarrörelsen.

Artur Lundkvists minnesteckning rekommenderas.

Birger Andersson

Multatuli (pseud.). MAX HAVELAAR eller NEDERLÄNDSKA HANDELSKOMPANIETS KAFFEAUKTIONER. Övers. Ingrid Wikén Bonde. Förord D. H. Lawrence. 308 s. Atlantis 1979. Pris: ca 95:-

ISBN 91-7486-044-5

När den holländske ämbetsmannen

Eduard Douwes Dekker i oktober 1859 lägger sin sista handen vid sin attack på det nederländska kolonialsystemets utsugning på Java är han viss om att bli läst och diskuterad ty "ju högre man kommer att ropa ut sitt ogillande av boken /.../ desto större är chansen att bli hörd."

Boken är en satir över de holländska borgarbrackor som levde av och administrerade kolonialsystemet, över den snikenhet och dubbelmoral som gjorde utsugningen möjlig.

Dekker, som gav ut sin stridsskrift under pseudonymen Multatuli, nådde ut. Max Havelaar väckte upprörda känslor och blev samtidigt en säljframgång. Man skrottade åt hans avklädning av bräckligheten.

Satiren håller än i dag och blir därmed en nyckel till förståelse av främst kolonialismens moral.

Martin Landahl

Jan Myrdal. DUSSINET FULLT. Skriftställning 12. 351 s. Norstedts 1982. Pris: ca 120:-

ISBN 91-1-823071-7

"Elva Jan Myrdal i vår offentliga debatt vore något förfärligt. Men en är mycket nyttig." Så skrev Per Olov Enquist i Expressen (21/7 1982). Jag är fullständigt oenig. Elva oberoende skriftställare med Myrdals beläsenhet, mod och språkliga skärpa är just vad Sverige behöver. Då skulle slätstrukheten i den statsunderstödda samtidslitteraturen brytas upp, det lismande samförståndet i debatten sprängas och väsentliga frågor ställas i centrum.

Texterna i "Dussinet fullt" sträcker sig från 1978 och framåt. De handlar om krigshot och anpasslighet, hoten mot demokratin och det nationella oberoendet, de intellektuellas roll etc.

"Dussinet fullt" demonstrerar spännvidden hos en författare som ofta tycks för "stor" för det svenska kulturlivet. Kontroversiell, stridbar men ändå den intellektuella riktpunkt som alla måste definiera sig i förhållande till. En Sveriges Sartre.

Margareta Zetterström

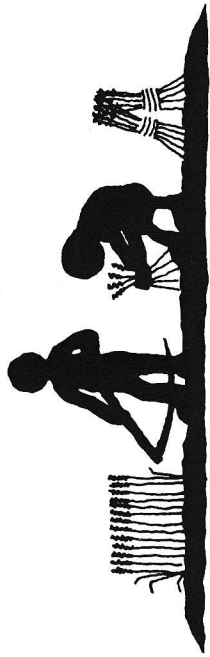
Naturvårdsverket. MONITOR 1981. Försurning av mark och vatten. 175 s. Liber 1981. Pris: ca 60:-

ISBN 91-38-06355-7

Försurning av mark och vatten är för närvarande vårt största miljöhot. Fiskdöd och andra svåra störningar i tiotusentals svenska sjöar är bara det första tecknet på den accelererande förstöringen. Så småningom kan det bli skogens tur att reagera med nedsatt tillväxt och sedan kanske jordbruksgrödorna.

Naturvårdsverket har gett ut en mycket intressant bok i detta ämne. Här förklaras förhållandet mellan naturlig försurning och försurande luftföroreningar, buffertförmågan i mark och vatten, utlösning av tungmetaller, framtidsbilder m.m. Boken är rikligt illustrerad med kartor, tabeller och fotografier. Den ger ett rikt bakgrundsmaterial samt hänvisningar till annan litteratur i ämnet.

Hans-Magnus Meincke

Henryk Panas. ENLIGT JUDAS. Övers. Martin von Zweigbergk. 277 s. Forum 1981. Pris: ca 99:–

ISBN 91-37-07694-9

Enligt Judas, ej att förväxla med den Judas som förrådade Jesus även om mycket stora likheter förekommer, är en bok om en ung man som ansluter sig till Jesusfolket, och i mycket underhåller dem med pengar, inte minst på grund av en gränslös förälskelse i Maria Magdalena. Det är ett stort litterärt verk, om än svårt att följa i alla turer. Språket är bländande vackert och förförande, men ibland tar finesserna överhanden. Boken mynnar ut i en lång "bekännelse" över hans svek mot Jesus, och allt detta skildras ur Judas' synsätt, därav titeln. Här tas de stora frågorna upp: förräderiet, Jesu död, uppståndelsen. Onekligen imponerande.

Stig Hansén

Gregor Paulsson, Mirjam Gelfer-Jørgensen. KONSTENS VÄRLDSHISTORIA del 5 UTOM EUROPEISK KONST. Övers. Birgitta Dahlgren. 506 s. Natur och Kultur 1982. Pris: ca 250:–

ISBN 91-27-30731-X

Gregor Paulsson hann med mycket under sitt långa liv. Han var direktör för Svensk slöjdförening, generalkommissarie för Stockholmsutställningen 1930, han publicerade klassikern Svensk stad, var professor i konsthistoria och skrev Konstens världshistoria.

Konstens världshistoria utkom för första gången 1949 och blev snabbt en klassiker. Det har dock hänt mycket sedan dess och denna nya utgåva är i stort nyskriven. Redigeringen

av det femte och sista bandet blev Paulssons sista arbete. Boken är dock i huvudsak skriven av specialister på de olika områdena. Den är givetvis generöst illustrerad med foton, teckningar och ritningar.

Indiens, Kinas och Japans stilperioder analyseras grundligt, på samma sätt som den arabiska konsten och arkitekturen. Översikter boken om afrikansk skulptur, oceaniens konst, eskimåernas sniderier och konsten i Amerika före koloniseringen. Det är en värdefull handbok utan motsvarighet på svenska.

Staffan Glassel

Magnus Ringgren (red.) SJÄLVDEKLARATION. 24 nyare författare i egen sak. 176 s. Författarförlaget 1982. Pris: ca 80:–

ISBN 91-7054-388-7

Strunt är strunt om än i gyllene dosor. Inte hjälper det t ex att Eva Runefelts trams tidigare publicerats i Artes.

Trots titeln deklarerar här ingenting. Försåvitt inte avsaknaden av mål och litterärt medvetande kan uppfattas som en trend i sig.

Av de 24 författarna, alla utom två födda omkring 1950, lyckas bara Lars Andersson, Lars-Åke Augustsson, Per Odensten, Ragnar Strömberg och Anna Westberg ge prov på att de har tänkt över sin hållning till ämne, läsare och språk. Bland de övriga tycks påfallande många lida under ett traumatiskt uttrycksbehov som inte vill lämna dem i fred.

Själve redaktören tycks ha uppträckt torkan. Han avstår från att proklamera ett litteraturklimat. Ja, han gör inte ens anspråk på att uppnå kvaliteten och statusen hos genrens föregångare.

Mats Miljand

Allan Rubin. "INGET ÄR SOM DROGEN". Hasch, anarki, kaos hotar oss alla. 319 s. Libris 1982. Pris: ca 98:–

ISBN 91-38-90133-1

Rubin påstår i sin bok att upplevelsen under cannabisdrogen är så våldsam att den förändrar individens totala personlighet och lockar fram antingen hippie – eller punk-skinheadstypen.

Han ger en rad exempel och bilder på den destruktiva ungdomskulturen vilket också är bokens intressantaste del. Utvikningarna till andra kulturer och historiska tolkningar är mindre lyckade. Andra exempel som Rubin tar upp och var för sig förtjänar ytterligare skärskådning är: ungdomsprogrammen i radio, skolornas antidrogmaterial och statens kulturråds fördelning av bidragen.

Barbro Sjöström

Israel Ruong. SAMERNA I HISTORIEN OCH NUTIDEN. 280 s. BonnierFakta 1982. Pris: ca 160:–

ISBN 91-34-50051-0

Den som inget vet om samer borde läsa denna bok. Den som tror sig veta något utan att ha tagit del av detta standardverk har många nya erfarenheter att göra. Israel Ruong är en skicklig, om än något tung berättare, som sakligt kommenterar samernas historia och situation. Ruong, själv same, visar hur bara i Sverige 15 000 av hans folk tvingas ta kamp för rätten till mark, språk, kultur och människovärde. En kamp de ofta förlorar, trots att det gäller sånt som är självklarheter för övriga medborgare. Förtrycket av etniska minoriteter är en realitet också i Sverige, något att minnas när vi i detta land förfasar oss över behandlingen av tex nordamerikas indianer.

Boken utkommer första gången 1969. Den är nu i sin fjärde, omarbetade upplaga mer aktuell än någonsin.

Bengt Dagrin

Carl Sagan. KOSMOS. Övers. Lars Adelskog. III. 362 s. Askild & Kärnekull 1981. Pris: ca 260:–

ISBN 91-5820-275-7

Om man inte visste att Carl Sagens bok om Kosmos utgör den ena delen av en satsning som också innehåller en TV-serie med stor genomslagskraft, skulle man kunnat tro att det här föreligger ännu ett s k praktverk om astronomi.

Men Carl Sagan bok är något mer. Med vidunderliga bilder och med intressant text – som blivit välöversatt – lyckas Sagan till en bred publik förmedla den fördjupade bild av Kosmos som växt fram under sjuttioålet.

I klassisk tradition från Fontenelles dagar uppehåller sig även Sagan länge vid frågorna om liv i Universum och om resor till stjärnorna. Ibland blir han onödigt spekulativ. Men detta är inte huvudsaken.

Carl Sagens bok har alla förutsättningar att bli lika klassisk som Jeans eller Flammarions böcker en gång blev. Skaffa den!

Svante Svensson

Göran Sonnevi. SMÅ KLANGER; EN RÖST. Dikter. 59 s. Bonniers 1982. Pris: ca 61:--

ISBN 91-0-045526-1

Vänsterns närmast kanoniserade poet vidareutvecklar envetet sina grundmotiv, ständigt analyserande människans grundvillkor, relationer till språk och universum. Språket för, friheten förkåvas, positionerna är utsatta, nästintill hopplösa. Det omöjliga, livet, framstår som ett försök: "fortvivlat, dumt, upprepande, slungande sig självt mot muren, blodig, rasande byggande sig själv".

Utvägarna är färre än någonsin, men livshållningen i Sonnevis diktning är inte defaitistisk, snarare klarsynt illusionsfri. Sonnevi brukar i sitt sonderande efter hållbar kunskap och sanning en förunderligt klar och precis poetisk teknik och laddar även förment opoetiska formuleringar med ny poetisk energi och återvinner slitna, döda formuleringar som "snart är vi alla jord, vibrerande, ytterst, i döden". Föregående samlingar har kanske större lyrisk bredd men Sonnevis poesi lever, vibrerar även här; mörk men ren och stark.

Trygve Lundh

Stig Strömholm. MINIATYRPORTRÄTT. Mest romantiker. 290 s. Norstedts 1981. Pris: ca 99:--

ISBN 91-1-811492

Kataloger från våra bokantikvarier visar, att priserna för äldre skönlitterära verk nu är lägre än tidigare. Det är att hoppas på att essäer om klassiska europeiska författare skall öka intresset för litteratur. Frans G. Bengtssons uppsatser om litteratörer gjorde föga lästa författare kända för svensk publik.

I essäsamlingen Miniaturporträtt, del 2, presenterar Stig Strömholm europeiska romantiker. Det kulturarv han levandegör är självklart i kontinental bildningstradition; i ett svenskt gymnasium är romaniken det svåraste avsnittet i litteraturkursen att göra våra utlänstiska elever motiverade för.

Svenskars insatser behandlar Strömholm endast, om de gjorts ute i Europa; våra svenska romantiker uttrycker ju endast en "Zeitgeist" skapad utomlands. Liksom Frans G. Bengtsson men till skillnad från Knut Jeansson ger Strömholm den biografiska bakgrunden till romantikernas litterära produktion.

Ake Lindgren

Arne Säll. EFTERMÅLE AV TYSTNAD. 93 s. Ordfront 1982. Pris: ca 52:--

ISBN 91-7324-163-6

"Ett tummat dödsbo/Ett eftermål av tystnad" heter det i en dikt i denna Sälls tredje diktsamling. Föregångarna återkommer som gåtfulla förbindelser bakåt i tiden, länkar vars fulla innebörd inte är åtkomlig. Den uppfattningen leder också framåt, mot känslan att vara en tillfällig anhalt i historien, bosatt på "en rastplats i Vintergatan". På det grundläggande, existentiella planet prövar och omprövar så Säll, öppet och antydande, den egna mänskliga positionen i totalitetens perspektiv.

Detta är något delvis nytt hos honom. Rimligtvis går han nu vidare och söker sammanföra det planet med de mera handfasta, realistiska aspekter av liv och politik han tidigare så framgångsrikt beskrivit, och låter dem gripa in i och arbeta med varandra, med sikte mot den fördjupning som hans ställda frågor pekar mot.

Per Helge

Dylan Thomas. IRIKTNING MOT BEGYNNELSEN. Övers. Kenneth Engström och Birger Hedén. 247 s. Atlantis 1981. Pris: ca 95:--

ISBN 91-7486-141-7

Dylan Thomas är mest känd som poet, mindre, som prosaist. Han påbörjade dock flera romaner och självbiografiska skildringar, men fragmentet blev aldrig mer än fragment.

Här har Engström och Hedén samlat och översatt 31 prosaberättelser – noveller, romanfragment, utkast, radioprogram – skrivna mellan 1931 och 1953.

De tidiga 30-talsberättelserna är ganska svårtillgängliga med sin dunkla mystik, där liv och död går i varandra, där människor och landskap ständigt förvandlas och slits mellan himmel och helvete. Kanske måste man vara Thomas-frälst för att riktigt kunna uppskatta dem. Självt föredrar jag de senare 40- och 50-talstexterna i vilka Thomas främst ser tillbaka på sin händelserika uppväxttid i Swansea.

Pär Gustafsson

UPPBROTT. Latinamerikanska berättare. Red. Sergio Stuparich. Övers. Elisabeth Helms, Lasse Söderberg och Jan Sjögren. 200 s. Barrikaden 1982. Pris: ca 80:--

ISBN 91-85328-89-8

Novellantologin innehåller 16 berättelser av 11 latinamerikaner. Flera av dessa författare är, såsom Gracia Marquez och Vargas Llosa, välkända för svenska bokläsare. Andra är mer okända men inte desto mindre väl värda att bekanta sig med. Novellerna har genomgående hög kvalitet och levandegör väsentliga delar av gårdagens och dagens latinamerikanska verklighet, med brutala diktaturer, stora sociala klyftor och ständigt uppblussande motståndskamp.

För en informativ efterskrift svarar den i Sverige bosatte chilienaren Sergio Stuparich som även bidrar med en novell. Sist följer korta författarpresentationer och litteraturlista upptagande de av författarnas verk som finns utgivna på svenska.

Håkan Stoffer

Kristina Wallander. METALLARBETAREN OCH LITTERATUREN. Det litterära stoffet i en svensk fackförbundstidning 1890-1978. 252 s. Press och Litteratur 13. Lund 1982. Pris: (uppgift saknas)

ISBN 91-7222-425-8

En doktorsavhandling om Metallarbetaren och litteraturen, men också om socialdemokratin och kulturen.

Innehållet har växlat med vad som ansetts tjäna rörelsen. Från kamp till delaktighet och statlig kulturpolitik. Omfånget och formen har växlat med ekonomin, med redaktörernas kunskap och intresse. Från inget eller underhållande kåserier och smedhistorier, till noveller, lyrik, recensioner och kulturartiklar med kvalitet och ambitioner.

Exemplet Metallarbetaren speglar bra socialdemokratiens och arbetarrörelsens syn på kulturen. Ibland är den lyx, förströelse eller i sig nog, svävande över allt. Ibland kan den användas för partitaktiska syften. Men oftast är den skild från, och alltid långt underlägsen, den politiska och fackliga kampen.

Marie-Louise Persson

Bengt Johan Wikholm. HUMORESKER. 31 s. Tidskriften Janus häfte 19. 1982. Pris: ca 12:--

ISBN 0349-6449

En liten samling korta historier. Det handlar närmast om en slags vildsinta satiriska betraktelser, oftast på modern svensk botten. En typisk inledning är denna: "Man ska inte kasta sten i glashus", heter det.

Är säkert någon glädjedöddare som sagt det. Är säkert mycket roligt.

Jag var en fri man, och jag ägde ett glashus. Problemet var nu att få tag i sten, eftersom glashuset låg mitt inne i skogen". "Humoresker" är ett modigt, dock inte helt lyckat försök, i en ytterligt svår genre. Häftet är dessutom alldeles för tunt för att göra ett rättvisande omdöme möjligt.

Håkan Ågren

Virginia Woolf. ORLANDO. Övers. och eftertryck Margareta Ekström. 231 s. Nordstedts 1981. Pris: ca 86:-

ISBN 91-1-811072-X

Romanen är utformad som en fantasifull levnadsteckning över den unge ädlingen Orlando:s liv: Från uppväxten i 1500-talets elisabetanska England och romansen med den svekfulla moskovitiska prinsessan Maroucha till tiden som ambassadör i Konstantinopel och den överraskande förvandlingen till kvinna. Vi får sedan följa den kvinnliga Orlando:s umgänge i Londons litterära salonger och hennes egna skrivarmödror. År 1928 lämnar vi den 36-åriga Orlando efter att ha följt henne/honom genom fyra händelserika århundraden.

Romanen Orlando gavs ut 1928 och blev något av ett publikgenombrott för Virginia Woolf. Även jag fann romanen underhållande i dess svallande ordrikedom. Men jag lägger den ifrån mig litet undrande: Vad menar hon egentligen?

Brigitta Mauritz

Rudolf Värnlund. RUM SOM JAG BOTT I. Förford Per Holmer. 109 s. Författarförlaget 1982. Pris: ca 64:-

ISBN 91-7054-391-7

Värnlunds omfattande författarskap avslutades 1945 med en ofullbordad självbiografi som nu för första gången publiceras i bokform. Den lilla volymen omfattar tiden före första världskriget och utspelar sig på söder i Stockholm. Värnlund skildrar familjens många flyttningar p g a att dom inte klarade hyran, skolan, arbetet och pojkgången. Man får en bild av fattiga förhållanden, där moderns inkomster trots hårt arbete inte räcker till för att försörja barnen.

Boken är illustrerad med fotografier och försedd med en bibliografi.

Hans-Magnus Meincke

